

Mehmet Emin Resulzâde'nin İstanbul'daki Diplomatik Misyonu (Haziran-Ekim 1918)

Mehmet Emin Resulzade's Diplomatic Mission in Istanbul (June-October 1918)

Gamze İME (Sorumlu yazar / Corresponding author)

Dr., gamzeimee@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9943-085X

Özet

1918 yılında Batum'da imzalanan dostluk antlaşması, Osmanlı Devleti ile Azerbaycan arasında kayda değer bir diplomatik başarıyı ifade etmekte olup, Azerbaycan'ın uluslararası alandaki ilk resmi adımı olarak tarihsel açıdan özel bir öneme sahiptir. Bu dönemde, Kafkasya'daki cumhuriyetler arasında sınır ve demografik sorunların çözülmesine yönelik olarak İstanbul'da bir uluslararası konferans düzenlenmesi planlanmış ve Azerbaycan heyeti bu toplantıya davet edilmiştir. Azerbaycan heyeti, söz konusu konferansa yalnızca bölgesel meselelerde etkin bir rol oynamak amacıyla katılmamış, aynı zamanda genç cumhuriyetin altyapı ve kurumsal eksikliklerini gidermek amacıyla da İstanbul'a gelmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diplomatik temsilcisi Mehmet Emin Resulzâde, Azerbaycan'ın taleplerini Osmanlı makamlarına iletmek ve uluslararası destek sağlamak için yoğun bir diplomatik faaliyet yürütmüştür. Özellikle Bakü'nün işgalden kurtarılması, Azerbaycan için öncelikli bir hedef olarak belirlenmiştir. Resulzâde, bağımsızlık mücadelesinin ötesinde, Azerbaycan'ın ulusal kimliğini pekiştirme çabalarına da liderlik etmiştir. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın kültürel ve eğitimsel gelişimini teşvik ederek halkın toplumsal bilincinin artırılmasına yönelik adımlar atılmış ve bu süreçte Osmanlı Devleti'nden de önemli derecede destek alınmıştır. Bu metin, Batum'daki diplomatik müzakereler ve Azerbaycan heyetinin İstanbul'daki girişimlerinin yanı sıra, Osmanlı Devleti ile kurulan stratejik bağlara odaklanmaktadır. Resulzâde'nin çabaları, Azerbaycan'ın kimlik arayışı ve bağımsızlık mücadelesindeki yerini yalnızca siyasi açıdan değil, kültürel ve sosyal boyutlarıyla da ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Mehmet Emin Resulzâde, Azerbaycan hükümeti, Osmanlı Devleti, İstanbul Konferansı, Bakü

Abstract

The Friendship Treaty signed in Batum in 1918 represents a significant diplomatic achievement between the Ottoman Empire and Azerbaijan, has a special historical importance as Azerbaijan's first official step in international relations. During this period, an international conference was planned in Istanbul to address border and demographic issues among the republics of the Caucasus, to which the Azerbaijani delegation was invited. The Azerbaijani delegation participated not only to play an active role in regional matters but also to address the country's infrastructural and institutional deficiencies.

Atıf / Citation: İme, G. (2025). Mehmet Emin Resulzâde'nin İstanbul'daki diplomatik misyonu (Haziran-Ekim 1918). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 25(1), 1-34.

<https://doi.org/10.32449/egetid.1623845>

Mehmet Emin Resulzade, Azerbaijan's diplomatic representative, conducted intense diplomatic efforts to convey Azerbaijan's demands to the Ottoman authorities and secure international support. The liberation of Baku from occupation was identified as a top priority for Azerbaijan. Beyond the struggle for independence, Resulzade also led efforts to strengthen Azerbaijan's national identity. In this context, steps were taken to promote the country's cultural and educational development, raising public awareness, with substantial support from the Ottoman Empire. This text focuses on the diplomatic negotiations in Batum and the Azerbaijani delegation's initiatives in Istanbul, as well as the strategic ties established with the Ottoman Empire. Rasulzade's efforts highlight Azerbaijan's place in its search for identity and struggle for independence not only in political terms but also in cultural and social dimensions.

Keywords: Mehmet Emin Resulzade, Azerbaijan government, Ottoman Empire, Istanbul Conference, Baku

Kuzey Azerbaycan, hem stratejik önemi hem de jeopolitik konumu itibarıyla bölgesel ve uluslararası alanda dikkat çeken bir bölge olarak kendini göstermektedir. Coğrafi konumu sayesinde siyasi, ekonomik ve askeri açıdan önemli bir rol oynama potansiyeline sahip olan bölge, güç odaklarının nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. Bu bağlamda Kuzey Azerbaycan, özellikle siyasi, ekonomik ve askeri etki alanlarını genişletmek isteyen aktörlerin ilgi odağı haline gelmiş ve bölgesel rekabetin merkezi konumunda yer almıştır. Osmanlı Devleti de Kafkasya'nın ve Azerbaycan'ın stratejik önemini göz ardı etmeyerek, savaş koşullarının şekillendirdiği süreçte bölgedeki çıkar çatışmalarını değerlendirmiş ve buradaki siyasi ve askeri ilişkilerini güçlendirmeyi kaçınılmaz bir gereklilik olarak görmüştür. Uzun yıllar Çarlık Rusya'sının egemenliği altında kalan Kuzey Azerbaycan, farklı idari sistemlere entegre edilmesine rağmen 1918 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı ağır askeri, ekonomik ve siyasi sorunlarla mücadele etmek zorundaydı.

Azerbaycan, bağımsızlığını kazandıktan sonra uluslararası alanda kendini tanıtmak ve hem yönetsel hem de kurumsal düzeyde meşruiyet sağlamak amacıyla diplomatik adımlar atma gerekliliğiyle yüz yüze gelmiştir. Bu süreçte yalnızca siyasi boyutla sınırlı kalmamış, aynı zamanda devlet egemenliğinin tüm yönleriyle tanınmasını sağlamak ve bu tanınmayı sürdürülebilir kılmak için daha somut adımlar atılması zorunluluğu doğmuştur. Bu bağlamda, stratejik hedeflerin açık bir biçimde belirlenmesi ve bu hedeflere ulaşmak için etkili yaklaşımların geliştirilmesi büyük bir önem taşımıştır. Azerbaycan hükümeti, bu süreçte özellikle mali, ekonomik, eğitim, askeri ve idari alanlarda karşılaştığı zorlukları aşmak için uluslararası ilişkileri güçlendirme gerekliliğini hissetmiştir. Bunun yanı sıra, ekonomik meseleler ülkede çözümlenmesi gereken öncelikli sorunlar arasında yerini almıştır. Bu açıdan, Osmanlı Devleti, Azerbaycan tarafından adeta bir destek kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Dönemin hükümet yetkilileri, Osmanlı Devleti'nin herhangi bir uluslararası yaptırıma maruz

kalmaksızın Azerbaycan'ın ihtiyaçlarını her anlamda karşılayabileceğine dair bir inanca sahipti. Batum'da Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında imzalanan antlaşmalar ise olumlu bir siyasi atmosferin oluşmasına katkıda bulunmuş; ancak anlaşma maddelerinin bazı kısımlarının ve özellikle sınır sorunlarının çözüme kavuşturulması gerektiği gerçeği ortada durmaktaydı (İkdam, 1334:767, s. 1). Batum Konferansı'nda Azerbaycan'ı temsil eden delegeler arasında Mehmet Emin Resulzâde, Mehmet Hasan Hacinski, Aslan bey Safikürdski ve Ahmed bey Pepinov¹ bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra, Tiflis'ten yeni bir şekilde Batum'a gelmiş olan Seym'in Müslüman fraksiyonunun üyeleri Fethali Han Hoyski, Memmed Yusif Caferov, Nesib bey Yusifbeyli ve Halil bey Hasmemmedov da bu süreçte toplantılara katılmıştır (Qafarov, 2024, s. 25). Batum'da Azerbaycan Milli Şura Başkanı olan Resulzâde'ye ulaşan heyet, gelişmelerle ilgili bilgi aktardıktan sonra konuyla ilgili müzakerelerini sürdürmüştür (Yüceer, 2020/12, s. 412). Zira Batum'daki müzakereler sonucunda imzalanan barış anlaşması bağlamında, Osmanlı Devleti ile askeri ve ekonomik işbirliği hususunda önemli görüşmeler yapılmıştır. Bu çerçevede, yeni kurulan Kafkasya cumhuriyetleri arasındaki sınır ve demografik sorunların çözümüne yönelik olarak İtilaf Devletleri'nin katılımıyla İstanbul'da gerçekleştirilecek uluslararası bir konferans planlanırken, Azerbaycan bu platformda hem diplomatik girişimlerde bulunma hem de Osmanlı Devleti ile ekonomik, siyasi ve askeri yardımlar için müzakereler yürütme fırsatına sahip olabilirdi. Bu süreçte Azerbaycan heyetinde Osmanlı çevrelerinde tanınmış bir şahsiyet olan Resulzâde'nin yer alması büyük önem arz etmekteydi. Azerbaycan millî hareketini sürdürme gayretiyle bulunduğu süre zarfında aktif bir şekilde faaliyet gösteren Resulzâde, daha önce İstanbul'da bulunduğu yıllarda Türk Yurdu dergisi etrafında toplanan Rusya Türkleriyle de yakın ilişkiler kurmuştur. Dergide yayımlanan yazılarında, İran toplumu içerisinde yer alan Azerbaycan Türklerinin coğrafi ve sosyo-ekonomik yaşamlarına dair bilgiler sunarak, coğrafya ve etnografya perspektifinden önemli katkılar sağlamıştır. İran'ın İngiltere ve Rusya nüfuzuna girme tehlikesi altında bulunan Azerbaycan Türklerinin coğrafyasına, siyasi yapılarına, demografik durumlarına, meslek yaşamlarına ve tarihine ilişkin kapsamlı değerlendirmelerde bulunarak geniş çaplı bir Türk kamuoyu oluşturmaya hedeflemiştir (Sezgin, 2021:10/2, s. 317).

Resulzâde'nin İstanbul'daki diplomatik görevi üzerine hazırlanan bu çalışmanın, Azerbaycan ile Osmanlı Devleti arasındaki sosyo-ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri ilişkilerin anlaşılmasına önemli bir katkı yapması beklenmektedir. Tarama modeli ve doküman analizi yöntemleri kullanılarak hazırlanan bu çalışmada, Osmanlı arşiv belgeleri ile dönemin İstanbul basını bu

¹ Ahmed bey Pepinov hakkında bilgi için bkz. Zeynep Akarslan. (2022). Azerbaycan'da hapsedilmiş bir aydın Ahmed Bey Pepinov (1893-1938). Tarih İncelemeleri Dergisi. 22/1, 1-19.

çalışmanın önemli me hazlarından dır. Osmanlı arşiv belgelerinin orijinal bilgilerinden faydalanılmıştır. Azerbaycan heyetinin İstanbul basınında yayımladığı demeçler, Azerbaycan'ın hedeflerini ve niyetlerini açıklayan köşe yazıları ile gazete makaleleri, konunun bağlamını doğru şekilde kurgulamak adına büyük önem taşımaktadır. Resulzâde, İstanbul'daki görevi sırasında Azerbaycan heyetinin faaliyetleri, gerçekleştirdikleri görüşmeler, Osmanlı yetkilileriyle yapılan karşılıklı temaslar ve bu temasların sonucunda ortaya çıkan anlaşmalar hakkında ayrıntılı notlar tutmuştur. Bu notları, mektup şeklinde Azerbaycan hükümetine ileterek ilgili makamları bilgilendirmiştir. Vügar İmanov tarafından akademik dünyaya kazandırılan bu mektuplar, söz konusu faaliyetlere dair önemli birer tarihi belge niteliği taşımaktadır. Bu çalışmanın temel kaynakları arasında bazı önemli araştırmalar dikkat çekmektedir. Vasif Qafarov'un *Batum Konferansında Ermeni Devletinin Kurulması ve Erivan'ın Ermenilere Verilmesi Meselesi*, Enis Şahin'in *Türkiye ve Maveray-ı Kafkasya İlişkileri Çerçevesinde Trabzon ve Batum Konferansları ile Antlaşmaları*, Mustafa Sarı'nın *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)* çalışmaları bu bağlamda dikkate değer eserlerdir. Ayrıca, konuya ilişkin bazı akademik makaleler de çalışmada önemli referanslar arasında yer almaktadır. Bunlar arasında Resul Yavuz'un "Bağımsızlığının İlanından Sonra Azerbaycan Heyetlerinin İstanbul'daki Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Osmanlı Basınındaki Yansımaları" ve Mustafa Sarı'nın "Kafkas Murahhaslarının İstanbul Seyahati ve Kafkasya Cephesi (1918)" başlıklı makaleleri öne çıkmaktadır. Konuyla ilgili gerçekleştirilen diğer akademik araştırmaların ışığında, Resulzâde'nin Azerbaycan'ın dış politika misyonuna sağladığı katkılar üzerine yeni bir perspektif sunulması hedeflenmiştir. Bu kaynaklardan elde edilen veriler ışığında, Resulzâde'nin İstanbul'daki diplomatik misyonu çerçevesinde yürüttüğü faaliyetler analiz edilmiştir. Bu bağlamda, Resulzâde'nin görev süresi boyunca diplomatik açıdan bir başarı elde edip etmediği sorusuna yanıt aranmaktadır. Ayrıca, çalışmada onun İstanbul çevresiyle olan ilişkileri ve tanınırlığı incelenerek, bu durumun Azerbaycan'a diplomatik destek sağlama amacını nasıl etkilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. Azerbaycan'ın Bağımsızlığı Sürecinde Mehmet Emin Resulzâde

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği ancak sona yaklaşıldığı bir dönemde, Rus Çarlığı'nda bir devrim süreci yaşanmış ve bu sürecin sonucu olarak 1917'de Bolşevik Devrimi ile Rusya'da yeni bir yönetim sistemi kurulmuştur (Kılıç, 1998, s. 27). Rusya'daki bu siyasi ve yönetsel dönüşüm, başta Osmanlı Devleti olmak üzere, Birinci Dünya Savaşı'na katılan ülkeler üzerinde askeri ve politik açıdan derin etkiler yaratmıştır. Sovyet hükümeti, yeni sistemini güçlendirmek amacıyla İttifak Devletleri'nden ateşkes talebinde bulunmuş ve 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk şehrinde Osmanlı Devleti, Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ile 11 maddeden oluşan bir dizi antlaşma imzalamıştır (Kurat, 1970, s. 339-341;

Kılıç, 1998, s. 377-378; Şahin, 2002, s. 154; Qafarov, 2024, 14). Kafkaslarda siyasi atmosferin pek iç açıcı olmadığı bu dönemde Mehmet Emin Resulzâde, Azerbaycan'da siyasi atmosferin oluşmasında, toplumsal ve siyasal düşünce akımlarının yönlendirilmesinde ve toplumsal organizasyonların şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Onun üstlendiği bu milli ve tarihi sorumluluklar, Azerbaycan'da milli kimlik ve bilincin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Resulzâde'nin bu fikirlerin savunucusu olduğu dönemde yaşanan olaylar, siyasi ve askeri pek çok gelişmenin arka arkaya ortaya çıkmasına ve Kafkasya'nın iç dinamikler açısından yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştır.

Sovyet Rusya, söz konusu antlaşma ile savaştan çekilmiş ve içerdeki devrim hareketine yoğunlaşma sürecine girmekle birlikte, Kafkasya'da yeni bir idari düzenin ve sistemin inşasına yönelik adımlar da atmaya başlamıştır. Rusya'da meydana gelen bu gelişmeler, Kafkasya bölgesinde yakından takip edilmekteydi. Yeni Rusya yönetiminin belirsizliği ya da gelecekte benimseyeceği tutum, Kafkasya'nın mevcut durumu ve geleceği üzerinde endişelere yol açmıştır. Rusya'da Bolşevikler ile Menşevikler arasında yaşanan gelişmeler, Kafkasya'nın geleceğini şekillendirmekte ve belirleyici bir rol oynamaktaydı. 1917 Şubat Devrimi sürecinde, Güney Kafkasya (Mavera-yı Kafkasya) bölgesinde Gürcü Menşeviklerin öncülüğünde Zakavkom (Mavera-yı Kafkas Özel Komitesi) kurulmuş ve bu bölgeyi yönetecek yeni bir yönetim yapısı oluşturulmuştur. Aynı dönemde Kafkas Komitesi de faaliyete geçmiştir. Ancak Ekim 1917'de Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesi, Kafkasya üzerinde derin etkiler bırakan önemli bir gelişme olmuştur (Swietochowski, 1988, s. 124; Asker, 2015:75, s. 536-537). Bolşeviklere sıcak bakmayan ve onları desteklemeyen Gürcü Menşevikler ile diğer partiler, Bolşeviklerin Rusya genelindeki seçim sonuçlarını yok sayarak Kurucu Meclisi feshetmesinden sonra Kafkasya'daki seçimleri kazanan temsilcilerle bir araya gelmişlerdir. Ermeni Taşnaklar ve diğer Ermeni partilerinin temsilcileri ile Azerbaycan Türklerini temsilen Müsavat ve diğer Müslüman Türk partilerinin delegeleri de bu süreçte yer almışlardır. Bu gruplar, Tiflis'te toplanarak yeni bir yapılanma oluşturarak Mavera-yı Kafkasya Komiserliği'ni kurmuşlardır (28 Kasım 1917) (Kılıç, 1998, s. 84-85; Asker, 2015:75, s. 536-537). Tiflis merkezli bu hükümet, Kafkasya'da St. Petersburg'dan bağımsız biçimde kurulan ilk diplomatik temsilcilik olma özelliğiyle büyük bir önem arz etmektedir. Bu yapının bünyesinde Azerbaycan'ı temsil eden isimler arasında Fethali Han Hoyski, Mehmed Yusif Caferov ve Halil Hasmemmedli de yer almaktaydı (Akarslan, 2024:34, s. 136). Tiflis'te oluşturulan Zakavkom olarak anılan Mavera-yı Kafkasya Komiserliği (İngilizler Transkafkasya şeklinde nitelendirmekte) 11 üyeden oluşmaktaydı. Bolşevikler tarafından Rusya Kurucu Meclisi feshedildikten sonra, 10 Ocak 1918 tarihinde Mavera-yı Kafkas Seymi (meclis) (Transkafkasya Seymi) kurulmuştur. Ancak, Komiserliği oluşturan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın seym temsilcileri

arasında yaşanan derin toplumsal ve siyasi görüş ayrılıkları nedeniyle bölünmeler meydana gelmiştir. Seym, 26 Mayıs 1918'de Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle sona ermiş (Sabah, 1334:10278, s. 1), bu durum seymi oluşturan diğer iki devletin de benzer şekilde karar almasının yolunu açmıştır (Balayev, 1993, s. 243 vd.). Bunun ardından, seymdeki Azerbaycan temsilcileri Azerbaycan Milli Şurası'nı kurmuş ve başkanlık görevine Mehmet Emin Resulzâde'yi getirmiştir. Azerbaycan'ın milli kimliğini sistematik bir temele oturtan Resulzâde sürgünde bulunduğu sırada, bu doğrultuda kuzeni Muhammed Ali Resulzâde, Abbasgulu Kazımzade ve Taghi Naghiyev'le birlikte 1911 yılında Müsavat Partisi'ni kurmuştu (Hasanov, 2011, s. 77). Müsavat Partisi'nin ilkeleri doğrultusunda hareket eden ve bu ilkeleri belirleyip şekillendiren Resulzâde, 24 oyla Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etme sürecinde önemli bir rol oynamıştır (Aküzüm, 1984, s. 13; Asker, 2015:75, s. 539). Federasyonun dağılmasının ardından, Resulzâde'nin önderlik ettiği Müsavat Partisi delegeleri, Azerbaycan Milli Şurasında bulunan Türk Adem-i Merkeziyet Müsavat Halk Fırkası, Tarafsız Demokrat Grup üyeleri, Müslüman Sosyalist Bloku, Rusya'daki Müslümanlık ve İttihat Fırkası ile Müslüman Menşevik Hümmet Fırkası temsilcileri, Azerbaycan'ın bağımsızlık bildirisini onaylayarak bunu dünya kamuoyuna duyurmuşlardır. Bağımsızlıklarını ilan eden temsilciler, İstiklal Beyannamesini imzalamış ve altı maddeden oluşan bir bildiri yayınlamıştır (Yeni Kafkasya, 1923, s. 2-3). 28 Mayıs tarihinde alınan kararla, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı olarak Hoyski atanmıştır. Görevine başlamasının ardından, öncelikli olarak İstanbul ve dönemin diğer önemli başkentlerine Azerbaycan'ın bağımsızlığını resmen duyurmuştur (Akarslan, 2024:34, s. 137). Bu süreçte Resulzâde'nin önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Azerbaycan Milli Şurasının toplanmasında ve bu şuranın bağımsızlık yönünde bir irade ortaya koymasında büyük bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir (Hasanlı, 1998, s. 96). Resulzâde, bağımsızlık kazanmanın önemli bir adım olduğunu, ancak bunun sürdürülebilmesinin ancak askeri, ekonomik ve siyasi açıdan güçlü bir yapıya sahip olmakla mümkün olacağını savunuyordu. Bağımsızlığın ardından Azerbaycan devleti, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda yaşanan geri kalmışlığın neden olduğu çeşitli sorunlarla mücadele içindeydi. Bu çerçevede Resulzâde, bu sorunların dış yardımla çözülebileceğine inanıyor ve söz konusu yardımın Osmanlı Devleti'nden temin edilebileceğini düşünüyordu.

Azerbaycan hükümeti, bağımsızlığının tanınmasını sağlamak amacıyla hızlı bir şekilde harekete geçmiş ve bağımsızlık bildirisine ilişkin resmi tebligatları başta İstanbul olmak üzere Avrupa'nın önemli başkentlerine göndermiştir (Şahin, 2002, s. 603). Dışişleri Bakanı Hacinski (Mirişli, 2021, s. 7), Azerbaycan'ın bağımsızlığının tanınmasında Osmanlı Devleti'nin rolünün önemini bildiğinden, bu konuyu Batum'da Osmanlı heyetinin başında bulunan Halil Bey'e aktarmıştır. Ancak Halil Bey'den ya da İstanbul'da bu meseleyle ilgilenmesi beklenen devlet

ricalinden somut bir gelişme sağlanmamıştır. Hatta Osmanlı basınında bu konuda herhangi bir yazının bulunmaması da dikkat çekicidir. Bu durumun, Osmanlı Devleti'nin o dönemde yaşadığı siyasi ve askeri sorunlardan kaynaklandığı söylenebilir (Yavuz, 2020/28, s. 376). Daha sonraki süreçte, Rusya Türkleri arasında bağımsızlığını ilk ilan eden Azerbaycan'ın istiklali Paris Konferansı'nda onaylandıktan sonra, Osmanlı Devleti de Azerbaycan'ı bağımsız bir devlet olarak tanımış ve siyasi destek sağlamıştır. Bu bağlamda, İstanbul'da Azerbaycan elçiliği kurulmuştur (Kurat, 1970, s. 507).

Azerbaycan hükümetinin kurulmasının ardından, ülkenin bağımsızlığını tanıtmak hem siyasi hem de meşruiyet açısından büyük önem taşıyordu. Bu bağlamda, Osmanlı nezdinde olağanüstü elçi olarak görevlendirilen Ali Merdan Topçubaşı, konuyla ilgili bir memorandum hazırlamıştır (İmanov, 2006, s. 16). Memorandumun temel amacı, Azerbaycan'ı uluslararası düzeyde tanıtmak ve halkının kendi kendini yönetme kararlılığını vurgulamaktır. Azerbaycan'ın dış ilişkilerinin İstanbul üzerinden Ali Merdan Bey aracılığıyla yürütüldüğü söylenebilir. Hazırlanan memorandum, Osmanlı Hariciye Nezareti ile İstanbul'daki yabancı ülkelerin temsilcilerine Fransızca olarak iletilmiş ve aynı zamanda posta yoluyla Avrupa'nın çeşitli başkentlerine gönderilmiştir. Bunun yanı sıra, Ali Merdan Bey, Osmanlı Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir. İmanov, bu süreçte Osmanlı Devleti, Azerbaycan'a her türlü siyasi desteği sağladığına vurgu yapmıştır (İmanov, 2006, s. 14-15). Resulzâde'nin en büyük arzusu ise Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'a hem askeri destek sunması hem de uluslararası arenada güçlü bir destekçi olarak yanında yer almasıdır (Yüceer, 1996, s. 55).

2. Mehmet Emin Resulzâde'nin İstanbul Konferansı İçin İstanbul'a Gelişi ve Bu Kapsamdaki Faaliyetleri

4-8 Haziran 1918 tarihleri arasında Batum'da, Osmanlı Devleti ile Kafkasya'nın dört bağımsız devleti arasında bir dizi antlaşmalar gerçekleştirilmişti. Bu konferansa Osmanlı Devleti ile birlikte Kafkasya Cumhuriyeti hükümetleri katılmış, Osmanlı Devleti Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan cumhuriyetlerini tanımıştır (Sabah, 1334:10274, s. 1). Bu süreçte, özellikle Azerbaycan ile yapılan görüşmeler, nitelik bakımından daha anlamlı ve derin olmuştur. Toplamda 18 maddeyi kapsayan anlaşmaların ilk dört maddesi, Osmanlı Devleti ile Azerbaycan arasında yapılmıştır (Nəsibli, 2011, s. 54). Antlaşmanın 4. maddesi, Azerbaycan'a askeri destek sağlanmasını amaçlamaktaydı (BOA, HR.HMŞ.İŞO: 124/13-1).² Yapılan anlaşmanın 4. maddesi uyarınca, Azerbaycan hükümeti, asayiş ve güvenliğin sağlanması

² “Azerbaycan Hükümet-i Cumhuriyyesi tarafından talep vuku’unda Hükümet-i Osmaniyye intizam ve asayiş-i dâhilinin te’min ve i’adesi için lede’l-icab silah kuvvetiyle mu’avenetde bulunacaktır.” (BOA, HR.HMŞ.İŞO: 124/13-1).

amacıyla Osmanlı Devleti'nden askeri yardım talep etme hakkını kazanmıştır. Osmanlı Devleti ise Azerbaycan'ı her açıdan korumayı taahhüt etmiştir. Söz konusu antlaşma, Azerbaycan açısından uluslararası bir dönüm noktasıdır. Bağımsız bir devlet olarak uluslararası bir metnin imzalanması, diplomatik açıdan oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Görüşmelerde Osmanlı Devleti'ni Halil Bey ve Kafkas Cephesi Osmanlı Orduları Komutanı Vehip Paşa temsil etmiş; Azerbaycan heyetinde ise Milli Şura Başkanı Mehmet Emin Resulzâde ve Azerbaycan Dışişleri Bakanı Mehmet Hasan Hacinski yer almıştır. Görüşmeler oldukça verimli bir şekilde gerçekleşmiş ve bu süreçte taraflar arasında siyasi, hukuki, ekonomik ve fikrî alanları kapsayan kapsamlı dostluk antlaşmaları imzalanmıştır. Bu antlaşmalar, ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmiş ve iş birliğinin çeşitli boyutlarda artırılmasını hedeflemiştir (BOA, HR.HMŞ.İŞO: 124/13-1; Yaqublu, 2018, s. 117).

Batum müzakereleri bölgeyle ilgilenen devletlerce de yakından takip edilmekteydi. Özellikle Almanlar, Osmanlı Devleti'nin Kafkaslardaki ilerleyişinden duydukları rahatsızlıktan ötürü Kafkasların geleceğine dair bir konferans düzenlenmesini ve bu konferansta yer almayı talep etmişlerdir. Bu taleplerin şekillenmesinde, özellikle Gürcistan'ın, Almanya'dan aldığı yoğun destekle birlikte Batum görüşmelerinin yeniden gündeme getirilmesi yönündeki ısrarı etkili olmuştur. Alman hükümeti, İstanbul'da Gürcülerle yapılan Batum müzakerelerinin tekrar ele alınabileceği düşüncesiyle İstanbul'da bir konferans düzenlenmesi fikrini Osmanlı Devleti'ne iletmış ve bu öneri Osmanlı makamları tarafından kabul edilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti, yalnızca Almanlar ve Gürcülerin değil, aynı zamanda Batum görüşmelerinde yer alan diğer tarafların da bu kongreye katılması gerektiğini vurgulamış ve ilgili devletleri resmî olarak konferansa davet etmiştir (Sürmeli, 2001, s. 275-276; Zaman, 22 Temmuz 1334, s. 1). Bu bağlamda Osmanlı Hariciye Nazırı Halil Bey, hem İttifak-ı Murabba, hem de Cenub-i Kafkasya hükümetlerinin konferansa katılması için ilgili devletlere diplomatik çağrıda bulunmuştur (Sabah, 1334:10274, s. 1; Sürmeli, 2001, s. 275).

Batum'da ele alınan konuların, İstanbul'da düzenlenmesi planlanan bir konferansta yeniden değerlendirilmesi, ilgili devletlerce memnuniyetle karşılanmış; söz konusu konferansa Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki müttefiklerinin de katılım göstermesi öngörülmüştür (Tanin, 1334:3414, s.1). Ayrıca Kafkasya hükümetleri ile Osmanlı Devleti ve İttifak-ı Murabba arasında iki farklı toplantı yapılması planlanmıştır. Bunlardan ilki Berlin'de, ikincisi ise İstanbul'da gerçekleştirilmesi planlanmıştır. İlk toplantıda Brest-Litovsk Antlaşması'nın ayrıntılarının incelenmesi, ikinci toplantıda ise Kafkasya'daki yeni kurulan hükümetlerle Osmanlı Devleti ve İttifak-ı Murabba arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca İktisadi ilişkilerin düzenlenmesi, her iki tarafın vatandaşları ile büyükelçilikler ve konsolosluklara

dair meselelerin, ayrıca posta ve telgraf haberleşmesine ilişkin konuların çözüme kavuşturulması da yer almaktaydı (Sabah, 1334:10267, s. 2). Bu toplantılarda esas olarak iki ana konuya odaklanılması hedeflenmiştir: Birincisi, Kafkasya meselelerinde Rusya'nın pozisyonu; ikincisi ise Kafkasya'da oluşan hükümetlerle Osmanlı Devleti'nin ilişkileri ve bu ilişkilerin dayandığı koşullardır. Moskova yönetimi, Brest-Litovsk Antlaşması'nın ruhuna aykırı hareket ederek bazı konularda ve özellikle Kafkasya meselesinde İttifak-ı Murabba'nın izlediği politikaları kabul etmek istememiştir. Moskova'nın, Kafkasya hükümetlerinin ayrılığını tanımaması önemli bir sorun teşkil etmiş ve bu durumun çözülmesi amacıyla bir toplantının yapılması gerekliliği doğmuştur. Bu çerçevede Berlin'de yapılması düşünülen toplantının temel gündemi de bu mesele olmuştur (Tanin, 1334: 3416, s. 1). İstanbul'da Bahriye Nezaretinde düzenlenmesi planlanan konferansta Osmanlı Devleti'ni Adliye Nazırı Halil Bey, Almanya'yı İstanbul Büyükelçisi Count Johann von Bernstorff ve Avusturya-Macaristan'ı ise İstanbul Büyükelçisi Marquess Johann von Pallavicini temsil edecekti (Tanin, 1334:3424, s. 1). İstanbul Konferansı için gönderilen Azerbaycan heyetinde, Mehmet Emin Resulzâde'nin başkanlığında üye olarak Halil Bey Hasmemmedof ve Arslan Bey Safikürdski yer alırken, askeri temsilci olarak Miralay Abdülmecid Kabtabaşı hazır bulunmuştur. Ayrıca heyette Ahmed Bey Pepinof, müşavir sıfatıyla Alber Ağa Şeyhülislamof ve kâtip görevinde Abbas Bey Atam Alibegof'un yanı sıra Mehmed Bey Hanmemmedof gibi isimler de yer almaktaydı. Bu seçkin kadro, Azerbaycan'ın çeşitli meselelerinde etkin şekilde çalışmalar yürütmek amacıyla bir araya gelmişti (Zaman, 1334: 83, s.2; İkdâm, 1334:7679, s. 2; Akarslan, 2024:34, s. 138).

Almanların düzenlenmesi konusunda büyük ısrar gösterdiği bu konferans, gerçekte yalnızca yüzeyde görünen bir diplomatik çaba değildi. Bu girişim, Almanların Türklerin Kafkasya'daki ilerleyişini durdurmayı amaçlayan stratejik bir hamlesi olarak da dikkat çekiyordu. Almanya, bölgedeki jeopolitik dengelerin kendi lehine şekillenmesini sağlamak ve Türklerin nüfuz alanını sınırlandırmak için bu toplantıyı kilit bir fırsat olarak değerlendirmişti. Dolayısıyla konferans, sadece bir müzakere masası değil, aynı zamanda güç mücadelelerinin sahnelendiği karmaşık bir zemin niteliği taşıyordu (Çağlayan, 1999, s. 6). Bu toplantıya önem veren Azerbaycan'ın ise İstanbul Konferansı'ndan birtakım siyasi ve askeri beklentileri vardı. Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan ile ilişkilerindeki gerçek yaklaşımını değerlendirmek, diplomatik bağların tesisine yönelik adımlar atmak ve Ermenistan ile Gürcistan'la olan sınır meselelerini çözüme kavuşturmak önemli öncelikleri arasındadır. Ayrıca, müttefik devletlerin temsilcileri üzerinden Azerbaycan'ın bağımsızlığının tanınmasına yönelik girişimlerde bulunmak, bu süreci desteklemek açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra Osmanlı kamuoyu ve basını nezdinde

Azerbaycan'ın tanıtılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiği de vurgulanmalıdır (Ağayev, 2006, s. 44-45).

Azerbaycan'ın bağımsızlık ilanına dair beyanname ile ilgili birtakım sorunlar yaşanmıştır. 19 Temmuz 1918 tarihli birinci mektubundan anlaşıldığı üzere, Resulzâde, Hariciye Nazırı Mehmet Hasan Bey'e Azerbaycan'ın istiklal beyannamesi ve vesikalarının ne Osmanlı idarelerinde ne de Avrupa devletlerinin elçiliklerinde bulunmadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, söz konusu belgelerin yanı sıra Gürcülere yönelik yapılan protestonun bir nüshasının en kısa sürede kendisine ulaştırılmasını talep etmiştir. Ayrıca, Azerbaycan'ın bağımsızlık ilanına dair gönderilen telgrafın dahi İstanbul basınında yayımlanmadığını vurgulamıştır. Bu durum, Resulzâde'nin liderliğindeki Azerbaycan heyetinin hazırlıksız bir durumda olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eksikliğin nedenlerinden biri olarak ise Osmanlı Devleti'nin, görüşmeler için Azerbaycan heyetinin en kısa sürede İstanbul'a gelmesini istemesi şeklinde değerlendirilebilir (İmanov, 2006, s. 82). Ayrıca Resulzâde Sabah gazetesine vermiş olduğu demeçte Konferansta görüşülecek konular hakkında kesin bir bilgiye sahip olmadığını ifade etmektedir (Sabah, 1334:10278, s. 1). Bunu Osmanlı Devleti ile bu hususa dair fikir teaddisinde bulunmadığına bağlamaktadır (Vakit, 1334, s. 1). Resulzâde, Tiflis'ten hızlı bir şekilde ayrıldıkları için yeterli miktarda harita edinemediklerini ifade etmekte ve hükümetten bu eksikliğin giderilmesi adına harita gönderilmesini talep etmektedir. Azerbaycan hükümetinin yeni kurulmuş olması, devletlerarası siyasi ve hukuki meselelerle ilgili kurumsal yazışmalarda bazı ciddi eksikliklerin bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, Resulzâde'nin ifadelerinden, özellikle “öğrendiğime göre” ifadesinden anlaşılmaktadır. Kendisi, devletlerarası antlaşmaların tasdiklenmiş suretlerinin karşılıklı değişimi gibi diplomatik usullere değinmekte ve “sizdeki sureti Babalı tasdik eder ve bu tasdiklenmiş nüshalar mübadele olunur” ifadesiyle diplomasiye dair işlemlerin nasıl ve ne şekilde yürütülmesi gerektiği konusunda hükümete bilgi vermektedir. Resulzâde, ayrıca, “bunun böyle olmak ihtimalini orada iken dahi sezmiştim” sözleriyle, diplomatik yazışma usulleri ve antlaşmalar bağlamında yapılması gereken uygulamalara yönelik önsezilerinin bulunduğunu ortaya koymaktadır (İmanov, 2006, s. 83-85).

Osmanlı Devleti'nin davetinin, Azerbaycan'ın zor bir dönemden geçtiği zamanda gelmesi, Azerbaycan tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Fethali Han Hoyski (Akarslan, 2022, s. 52-77) liderliğindeki hükümet, daha önce İstanbul'da bulunmuş³ ve bölgeyi yakından tanıyan Resulzâde'yi gönderilecek

³ Nitekim Resulzade, 1911 yılında Rus yetkililerinin baskısı sonucu İstanbul'a gitmiş ve burada Mayıs 1911 ile Mart 1913 arasında yaklaşık iki yıl yaşamıştır. Bu süre boyunca Jön Türkler'in farklı temsilcileriyle temas sağlamış, aynı zamanda Türk Yurdu dergisi çevresindeki aydınlardan ve Ziya Gökalp gibi dönemin önde gelen entelektüellerinden destek görmüştür. Resulzade'nin yazıları Türk Yurdu ve Sebülürreşat gibi dönemin önemli yayın organlarında yer bulmuştur. 1913'te ise

heyetin başkanı olarak seçmiştir. Resulzâde, heyetiyle birlikte 18 Haziran 1918'de Gence'den yola çıkmış ve Dağıstanlı heyetle beraber 24 Haziran'da İstanbul'a varmıştır. Azerbaycan heyetinde Resulzâde'nin yanı sıra Halil Hasmehmedov, Aslan Safikurdski, dört danışman ve bir teknik yardımcı da yer alıyordu (Yavuz, 2020:28, s. 379). 24 Haziran 1918 tarihinde İstanbul'a gelen Azerbaycan heyeti ve diğer Kafkasya temsilcilerinin tüm giderleri, başlangıçta Osmanlı Devleti tarafından üstlenilerek karşılanmıştır. Bu durum, dönemin koşulları ve ilişkileri çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin o bölgelerle olan bağlarını güçlendirme ve destek sağlama çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Gerek ekonomik gerekse siyasi anlamda gösterilen bu misafirperverlik, taraflar arasında yakın ilişkiler kurulmasına zemin hazırlayan önemli bir adım olarak öne çıkmıştır (BOA, DH.KM: 49-2/26).

Konferansın açılışını sabırla bekleyen Azerbaycan heyeti, bu süre zarfında Osmanlı Devleti'nin resmî yetkilileriyle görüşmelerine aktif bir şekilde devam etmiştir. Heyetin, Osmanlı Devleti'nin önemli isimleriyle bir araya geldiği dikkat çekmektedir. Bu kapsamda Azerbaycan heyetinin, dönemin siyasi liderlerinden Talat ve Enver Paşaların yanı sıra, Osmanlı'nın Dışişleri Bakanı Ahmet Nesim Bey'i, Adalet Bakanı Halil Bey'i, Şeyhülislâmı ve aynı zamanda tahtın varisi olan Veliâht Şehzade Abdülmecit Efendi'yi ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu görüşmelerin, iki devlet arasındaki ilişkileri güçlendirme amacıyla yürütüldüğü ve heyetin diplomatik çabasını ortaya koyduğu söylenebilir (Ağayev, 2024, s. 38). Resulzâde ve beraberindeki heyetin, Osmanlı makamlarıyla Azerbaycan'ın bağımsızlığı, geleceği, ihtiyaçları ile Ermenistan ve Gürcistan'la olan sınır ve diğer meseleler konusundaki kritik sorunları ele alacağı önemli bir gündemi bulunuyordu (Sürmeli, 2001, s. 279). Özellikle Bakü ve çevresi, Bolşevik Ermenilerden bir an önce kurtarılmalıydı. Bu doğrultuda Resulzâde, Osmanlı Devleti'nden askeri destek ve yardım talep etmiş ve bu çağrı olumlu bir yanıt bulmuştur (Yavuz, 2020, s. 380). Enver Paşa da Resulzâde ile aynı fikirdeydi. Hem bağımsız bir Türk devleti fikri hem de Kafkasya ve Azerbaycan'ın stratejik önemine olan inancı nedeniyle, Azerbaycan heyetine ve onların taleplerine büyük bir önem atfediyordu. Enver Paşa, bazı Osmanlı kabine üyelerinin de yer aldığı bir heyetle Azerbaycan heyetini özel bir görüşmede kabul etmiştir. Bu görüşme, Almanlar, Ermeniler ve Gürcüler tarafından da yakından izlenmekteydi. Enver Paşa, Azerbaycan'ın sınır görüşmeleri başta olmak üzere Ermeniler ve Gürcüler ile yapılan müzakerelerde avantaj sağlamasını arzuluyordu. Bu doğrultuda, Azerbaycan Devleti'nin sınırlarının bir an önce belirlenmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Resulzâde de bu durumu yazdığı mektuplarda ifade etmiştir (Hesenli, 2010, s. 233).

Romanovlar Hanedanı'nın 300. yılı vesilesiyle ilan edilen genel af sayesinde Bakü'ye geri dönmüştür (İmambeyli, 2020:37, s.208).

Resulzâde, gerçekleştirdiği Osmanlı ve Alman diplomatik görüşmeleri neticesinde, Kafkasya konusunda Türk-Alman çıkarları arasında bir ihtilafın mevcut olduğunu tespit etmiştir. Özellikle Almanların, Azerbaycan başta olmak üzere Kafkasya bölgesine özel bir stratejik önem atfettiğini gözlemlemiştir. Resulzâde, Almanların bölgedeki nüfuzlarını artırma çabalarında Gürcüler üzerinden hareket ettiklerini dile getirmektedir (İmanov, 2006, s. 77-78). Ayrıca Almanya'nın İran'la birlikte Azerbaycan'ın bağımsızlığına karşı olduklarını Azerbaycan hükûmetine göndermiş olduğu mektuptan anlıyoruz (BCA, 930-1-0-0-1-18-1). Bu bağlamda, 19 Temmuz 1918 tarihli mektubundan da İstanbul'da Halil (Menteşe) Bey'in, Gürcülerin Almanların düşüncelerini manipüle ettiğini öğrenmekteyiz. Resulzâde ayrıca, Türk diplomatların bu yanlış anlamaları düzeltmek için çaba sarf ettiklerini ve bu hususta kayda değer ilerlemeler sağlandığını da vurgulamaktadır. Her ne kadar Osmanlı Devleti ile Almanya bir müttefiklik ilişkisi içerisinde bulunsun da, Almanya'nın Kafkasya'ya olan özel ilgisi çerçevesinde, Osmanlı Devleti'nin Gence'ye asker sevk etmesinden memnuniyetsizlik duyduğu anlaşılmaktadır. Resulzâde'nin değerlendirmelerine göre, Almanya'nın Kafkasya politikasının temelini Brest Litovsk Antlaşması'na bağlı kalma yaklaşımı oluşturmaktadır. Almanların bu prensip doğrultusunda hareket ederek Kafkasya siyasetine yön verdikleri ve Osmanlı Devleti'nin asker sevk etme girişimlerini, bölgedeki genişleme siyaseti ve toprak kazanma amacıyla ilişkilendirdikleri görülmektedir. Ayrıca, Almanların Gence'ye asker gönderimi ve Bakü'ye yönelik askeri operasyonun gerekçelerini sorguladıkları da belirtilmektedir. Bakü'nün Bolşevikler tarafından kontrol altına alınmasının, Ermeni Şaumyan'ın iş birliğiyle gerçekleştiği bilinmesine rağmen, Osmanlı Devleti'nin Bakü'nün kurtarılması için yürüteceği askeri operasyonlara yönelik Almanya'nın gerekçe talep etmesinin tek bir nedene dayanabileceği öne sürülmektedir. Bu neden, Türk ilerleyişinin genişlemeci ve toprak kazanma siyaseti olarak algılanmasıyla ilişkilendirilmektedir. Resulzâde'nin ilgili mektubundan çıkarılabilecek en belirgin sonuç budur. Ayrıca Resulzâde, Almanya'nın Bakü konusundaki çekincelerini, Almanya elçisiyle gerçekleştirdiği ilk görüşmede fark ettiğini de ifade etmektedir. Almanya'nın, Bakü'ye yönelik olası bir Türk harekâtını desteklemediği ve bu harekâta ilişkin çeşitli endişeler taşıdığı açıkça anlaşılmaktadır (İmanov, 2006, s. 77). Almanya'nın, sahip olduğu stratejik ve ekonomik hedefler doğrultusunda, Bakü petrollerine erişim sağlama ve bu önemli kaynak üzerinde kontrol elde etme yönünde güçlü bir arzusu bulunuyordu (Kılıç, 1998, s. 149). Almanya'nın bu konuda ileri sürdüğü kaygıların, Türklerin Bakü'ye gerçekleştireceği bir harekât sırasında Bolşeviklerin şehri tahrip edip petrol kuyularını sabote edileceği ihtimalinden kaynaklandığı belirtilse de, bu açıklamanın Almanya'nın meseleyi yalnızca bu şekilde yorumladığını söylemek zordur. Asıl endişenin, Bakü'deki petrol kaynakları üzerinde Türk hâkimiyetinin tesis edilmesi ihtimalinden

doğduğu varsayılabilir (İmanov, 2006, s. 77-78). Almanya'nın Bakü'ye yönelik tutumu, Resulzâde'yi bir hayli huzursuz etmiş ve bu durum üzerine Almanya Büyükelçiliği vekili Kont Waldenberg'e bir nota iletmıştır. Bu notada, Azerbaycan'ın Bakü Hanlığı ile olan tarihî bağlarından ve Azerbaycan'ın Bakü üzerindeki hakları ile iddialarından söz edilmektedir (Vakit, 1334:329, s. 2).

Tiflis gazetesinde tesadüfen gördüğü ve Bakü'nün tarafsızlığına ilişkin bir yazıyı okuduktan sonra konunun ciddiyetini değerlendirmek amacıyla Enver ve Talat Paşalarla bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede, bu konuda daha önce de bazı bilgiler duyduğunu ancak böyle bir durumun söz konusu olmadığını belirttikleri aktarılmaktadır. Resulzâde, Bakü meselesinde son derece kararlı bir tutum sergilemiş ve Bakü'nün Azerbaycan toprağı olduğunda ısrar ederek (BOA. HR. SYS: 2303-4/11), buranın yeniden Azerbaycan'a katılması için yoğun diplomatik ve askeri temaslarda bulunmuştur. Enver ve Talat Paşaların da bu konuya verdikleri önemden, meseleyi ciddiyetle ele aldıkları anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, farklı diplomatik yolları kullanarak girişimlerde bulunmuş, Almanya'nın Tiflis büyükelçisi Bernsdorf'a söz konusu gazete haberini sormuştur. Almanya'nın böyle bir karar almadığını ifade eden büyükelçi, haberin doğruluğuna ilişkin herhangi bir dayanak olmadığını belirtmiştir. Resulzâde, haberin doğruluğunu teyit etmek amacıyla önce Enver Paşa ile görüşmüş, ardından Gürcülerin destekçisi olan Almanya ile temas kurmuştur. "Bakü meselesi her halükârda çok önemlidir" diyerek özellikle Osmanlı nezdinde Bakü'nün kurtarılması için yoğun görüşmeler yapmış, askeri ve diplomatik destek talep etmiştir. Almanların Bolşeviklerle karşı karşıya gelmekten imtina ettiklerini dile getirerek, bu nedenle Bakü'ye yönelik Bolşeviklere zarar vermeyecek ancak farklı yollarla sonuç alınabilecek girişimlerde bulunabileceklerine işaret etmiştir. Ne olursa olsun Bakü'nün kurtarılmasının bir zaruret olduğunu defaatle vurgulamıştır (İmanov, 2006, s. 77-91).

Almanlar, Türklerin Kafkasya'da etkili bir hâkimiyet kurmalarına karşı çıkmıştır. Bu tutum, Kafkasya'nın stratejik ve jeoekonomik bir önem taşıması nedeniyle anlaşılabilir bir durumdur; zira böyle bir hâkimiyet, Almanların doğuya yönelik planlarını sekteye uğratma potansiyeline sahipti (Yılmaz, 2008, s. 70). Öyle ki, Brest Litovsk Antlaşması sonrasında Almanya ile Rusya arasında yapılan gizli bir anlaşmayla Bakü'nün Rusya'nın kontrolünde kalması kararlaştırılmıştır. Bu durum, Almanların müttefiki olan Türklerle Kafkasya üzerindeki çıkar çatışmasını açıkça ortaya koymakta ve Almanların Türklerin Kafkasya'daki girişimlerini genel olarak Orta Asya projelerine bir tehdit olarak algıladığını göstermektedir (BOA, HR.SYS: 2373/2-10). Resulzâde ise Brest Litovsk Antlaşması'na ek olarak imzalanan Alman-Rus anlaşmasını protesto etmiş ve 12 Eylül 1918'de değil, 27 Ağustos 1918'de imzalanan bu antlaşma sebebiyle İstanbul'daki Alman büyükelçiliğine bir nota sunmuştur (Bayur, 1983, s. 228).

Resulzâde'nin İstanbul'daki Ermenilere dair tespitleri de oldukça ilgi çekicidir. Ermenilerin yoğun bir şekilde Türk yanlısı propaganda yaptığını, Osmanlı makamlarının görünüşte Ermenilere iyi davrandığını ancak derinlerde onları sevmediklerini gözlemlemiştir. Bu durumun zorunlu bir tahammül olduğunu ifade etmiştir. Enver Paşa ile yaptığı görüşmede, Ermenilerin olumsuz girişimlerini bildiği için buna uygun bir politika izlediğini belirtmiştir. Ayrıca, Gürcülerin Almanların etkisi altında bulunduğuna ve onlara büyük bir güven beslediklerine de vurgu yapılmıştır. İstanbul'da gerçekleştirilen görüşmelerin sınır meselelerini çözmek amacıyla düzenlendiği belirtilmekle birlikte, bu yönde somut bir ilerleme kaydedilmediği de ifade edilmiştir.

Resulzâde, Azerbaycan'ın siyasi yapısına ilişkin basına değerli bilgiler sunmuş ve bu bilgiler, ülkenin mevcut idari yapısının daha derinlikli bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Bugünkü Azerbaycan hükûmetinin yönetim biçimi, demokratik bir cumhuriyet niteliği taşımaktadır. Devletin idari mekanizması, bir Meclis-i Millî (Ulusal Meclis) ve bir Kuvve-i İcrâiyye (Yürütme Organı) temelinde organize edilmiştir. Meclis-i Millî içerisinde en etkili siyasi oluşum ise Türk Adem-i Merkeziyet (Müsavat) Fırkası olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, Müslüman Sosyalist Fırkası, Sosyal Demokrat (Himmet) Fırkası ve İttihad-ı İslam Fırkası gibi diğer siyasi gruplar da mecliste yer almaktadır. Ancak mevcut hükûmetin kuruluşu doğrudan siyasi partiler temelinde gerçekleştirilmemiştir. O dönemki hassas dinamikler ve karşılaşılan zorluklar göz önüne alınarak hükûmet, iş dünyasının faal ve etkin temsilcileri arasından teşkil edilmiştir. Meclis-i Millî, Bakü'nün Bolşeviklerden temizlenmesi ve ülkenin iç ve dış meselelerine yönelik çözümler üretilmesi amacıyla, güvenini kazanan Fethali Han Hoyski'nin liderliğinde faaliyet gösterecek bir kabine oluşturmuş ve bu kabineye geniş yetkiler tahsis etmiştir. Bunun yanında, meclis kendi çalışmalarını belli bir süreliğine askıya almıştır. Hükûmetin öncelikli sorumluluğu, ülkeyi dış tehditlerden korumak, iç karışıklıkları sona erdirmek ve toplumsal düzeni tesis etmektir. Bu politikalarda kısmen başarı elde edildiği ve halkın günlük hayatına odaklanma imkânı bulunduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca hükûmet, meclis-i müessisanın (kurucu meclis) seçimlerini gerçekleştirme planları üzerinde çalışmaktadır. Genel oy ilkesi ışığında yapılacak seçimlerle toplanacak olan meclis-i müessisan, Azerbaycan hükûmetinin nihai yönetim modelini belirleyerek bu yapıyı kurumsallaştıracaktır (Tasvir-i Efkâr, 26 Haziran 1334s. 1).

İstanbul'da düzenlenecek konferansın başlayacağı tarihle ilgili belirsizlik ve kafa karışıklığı artarken, Talat Paşa'nın Alman yetkililerle yürüttüğü yoğun müzakereler sonucunda, 23 Eylül 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ile Almanya arasında 7 maddelik gizli bir Osmanlı-Alman protokolü imzalanmıştır. Bu gelişme nedeniyle konferans gerçekleştirilememiştir (Gafarov, 2017, s. 127).

İstanbul basını konferansa özel önem vermiş, ancak bunun gerçekleşmeyeceğini de sütunlarından duyurmuştur (Zaman, 1334, s. 1)

3. Mehmet Emin Resulzâde'nin Askeri Destek Talebi ve Bakü Harekâtı İçin Çalışmaları

Kafkasya'nın en büyük ve stratejik sanayi merkezi konumuna gelen Bakü, bölgedeki petrol kaynakları sayesinde yalnızca Rusya'nın değil, tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. Çarlık Rusya'sı döneminde olduğu gibi, Bolşevikler de Bakü ve petrol yatakları üzerinde hâkimiyet kurma arzusunu taşımaktaydı. Kafkasya'nın jeopolitik ve ekonomik açıdan taşıdığı önemin farkında olan yeni Rusya ideolojisi, bölgenin ilhakını gerçekleştirmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda Lenin, Petrograd'daki Bolşevik Devrimi gerçekleştirdikten sonra Bakü'yü kontrol altına almanın yollarını aramıştır. Bu hedefi gerçekleştirmek amacıyla Aralık 1917'de Ermeni asıllı Stephan Şaumyan'ı Kafkasya Olağanüstü Komiseri olarak atamıştır. Şaumyan, Lenin'in direktifleri doğrultusunda Ermeni Korganov'un başkanlığındaki Askeri Devrim Komitesi ile birlikte karargâhını Bakü'ye taşımıştır. Ancak bu süreçte, bölgede bir oldubitti yaratılmasını engellemek amacıyla, Müsavat Partisi'nin yönlendirmesiyle milliyetçi güçler kendi otoritelerini güçlendirme çabalarını artırmıştır. 1917 sonlarında gerçekleştirilen Bakü Konseyi seçimlerinde, Müsavat Partisi %40 oy oranıyla galip gelirken, Bolşevikler ancak %14 oranında oy alabilmiştir. Bu sonuç, kentteki siyasi gerilimi daha da tırmandırmıştır. Bu koşullar altında, Rusya için Bakü'nün Azerbaycan Milliyetçisi Müsavatçıların kontrolüne geçmesi kabul edilemez bir durum olarak değerlendirilmiştir. Şaumyan ve diğer Ermeni kökenli Bolşevik liderler, Müsavat Partisi lideri Resulzâde hakkında geniş çaplı olumsuz propaganda faaliyetleri yürüterek onu bir tehdit unsuru olarak tanıtmaya çalışmıştır (Amanoğlu, 2005:5, s.99-100). Şaumyan başta olmak üzere Mikoyan, Emiryan, Korganov ve Taşnaksutyun'un diğer temsilcileri, Bolşevik bayrağı altında Büyük Ermenistan'ı kurabileceklerine dair güçlü bir inanca sahip oldukları için siyasetlerini bu doğrultuda yönlendirmişlerdir. Resulzâde, söz konusu planlardan haberdar olduğu için Müsavat Partisi'nin Bakü'deki etkisini artırmak amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur (Amanoğlu, 2005:5, s. 101-103).

Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, özellikle petrol ve diğer yeraltı kaynakları bakımından zengin ve stratejik öneme sahip Bakü'nün Azerbaycan kontrolünde kalmasını engellemek amacıyla Sovyet Rusya harekete geçmiştir. Bolşevik Devrimi ve ardından Rusya Kurucu Meclisinin feshedilmesiyle birlikte Kafkasya'da çift başlı bir yönetim ortaya çıkmıştır: Tiflis'te Komiserlik-Seym-Federal Cumhuriyet yönetimi, Bakü'de ise Şaumyan liderliğindeki Sovyet Hükümeti. Ancak Osmanlı Devleti'nin desteğiyle yönetim kısa sürede Gence'ye taşınmıştır (Edit: Türker, 2006, s. 29; Qasimov, 2017/4-11, s. 83). Brest-Litovsk Antlaşması'nın ardından ise Batum'da Osmanlı Devleti ile

Mavera-yı Kafkasya hükümeti arasında görüşmeler yapılırken, Gürcülerin talebi üzerine Maveraya-yı Kafkas hükümeti kendini feshetme kararı almıştır. Bunun üzerine 26 Mayıs tarihinde, Almanlara daha yakın gördükleri bir politika izleyen Gürcüler kendi bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bunu takiben, 28 Mayıs'ta Osmanlı Devleti ile daha yakın bir ilişki içerisinde olan Azerbaycanlılar, kendi cumhuriyetlerini ve bağımsızlıklarını duyurmuşlardır. Aynı süreçte, 29 Mayıs'ta ise Ermeniler kendi cumhuriyetlerini kurarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu dönemde Kafkasya bölgesinin farklı halkları, kendi siyasi tercihleri ve dış ilişkilerde benimsedikleri yaklaşımlar doğrultusunda hareket etmişlerdir (Sarı, 2014, s. 138-139).

Öte yandan Şaumyan, Bakü'de büyük ölçüde Ermenilerden oluşan bir Bolşevik ordusu teşkil etmiştir. Sovyet yönetimi, şehirde Taşnak Ermenileri aracılığıyla şekillenen Bolşevik Ermenilerden faydalanmıştır. Bakü'nün işgaline hazırlanırken, devrimci faaliyetler için oluşturulan Savunma Komitesi'nin bünyesi, Kızıl Ordu'nun Taşnak üyesi olan Genelkurmay Başkanı Avetisov liderliğinde, %80 oranında Ermenilerden oluşmaktaydı. Bu Bolşevik-Ermeni komitesi, Sovyet Bolşevik desteğiyle hareket ederek, geniş çaplı bir katliam sonucunda şehri kontrol altına almıştır (Amanoğlu, 2005:5, s. 101-103; Mehmetzade, 1991, s. 50-85; Kurat, 1970, s. 477-479).

Bu süreçte Resulzâde, Bakü'de cereyan eden olayları Osmanlı makamlarına aktarmış ve bu doğrultuda desteğe olan ihtiyacını sürekli olarak dile getirmiştir. İstanbul'da düzenlenecek konferans öncesinde, Bakü'nün Azerbaycan toprağı olduğunu ve işgal durumunun kabul edilemeyeceğini kamuoyuna açık bir şekilde ifade etmiştir. Resulzâde'ye göre, sınır müzakerelerinde Azerbaycan topraklarının korunmasını sağlayacak en önemli aktör Osmanlı Devleti idi ve Osmanlı'nın bu meselede sergilediği kararlı duruş, sürecin başarısı açısından büyük bir önem taşımaktaydı. Özellikle Borçalı, Karayazı, Uçastoku, Zakatala ve Sığnah kazalarını Azerbaycan haritasında göstererek bu bölgelerin savunusunu gerçekleştirmiştir. Resulzâde, İstanbul'da edindiği bilgilerden yola çıkarak hazırladığı raporların eksik yanlarını tamamlamak ve gelişmelere göre tavır belirlemek için Azerbaycan hükümeti ile sürekli iletişim içinde olmuş; bu alanda koordinasyonu elden bırakmamaya çalışmıştır. Zira Azerbaycan hükümeti ile İstanbul delegasyonu arasında ciddi iletişim sorunları yaşanmıştır. Buna rağmen, Azerbaycan hükümeti ve Osmanlı siyasi çevreleriyle yapılan görüşmelerde zaman zaman aksaklıklar olsa bile önemli temaslar sağlanabilmiştir. Enver Paşa ile yaptığı özel görüşmelerde ise sınır meselesi üzerine detaylı tartışmalar gerçekleştirmiştir. Resulzâde'nin, bu görüşmeler sırasında sunduğu bilgilerden, sınır ve harita konularında oldukça donanımlı olduğu anlaşılmaktadır. Resulzâde'nin İstanbul'da en çok üzerinde durduğu konu, Bakü'nün Azerbaycan sınırları içerisindeki durumu olmuştur. Azerbaycan şehirlerinin statüsüne yönelik herhangi bir değişikliği kesinlikle kabul etmediği, hariciye nazırına yazdığı

mektuptan açıkça anlaşılmaktadır. Azerbaycan topraklarının herhangi bir şekilde bölünmesine kesin bir tavırla karşı çıkmış ve bu tutumunu İstanbul basınına verdiği demeçlerde güçlü bir şekilde ifade etmiştir. Onun bu duruşu, yalnızca sınırların bütünlüğünü savunmakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda İstanbul Konferansı'na katılacak olan Kafkas cumhuriyetleri arasındaki sınır anlaşmazlıklarını kullanarak ortaya atılabilecek toprak taleplerini engelleme amacı da taşımıştır. Özellikle Vakit gazetesine verdiği açıklama bu kararlılığının en net göstergelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Resulzâde, bu açıklamasında Azerbaycan'ın kendi tarihi ve coğrafi gerçeklikleri ile Bakü, Gence ve Erivan vilayetlerini kapsadığını ifade etmiş; ayrıca Tiflis sancağının bir kısmını ve diğer bazı sancakları da bu topraklara dahil ederek Azerbaycan'ın sınırlarını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur. Bu ifadeleriyle, söz konusu sınırların yalnızca jeopolitik değil, tarihsel bir hakka dayandığını vurgulamıştır (Vakit, 1334:248, s. 1). Enver Paşa Azerbaycan heyetinin ziyaretinde bu hususu dile getirmiş, kendilerinden, devletin sınırlarının bir an önce belirlenmesine yönelik çeşitli öneriler sunmuş ve bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin bu konuda sağlayacağı destekten söz etmiştir. Bu destek, hem önerilerin hayata geçirilmesinde kolaylık sağlanması hem de süreçteki iş birliğinin güçlendirilmesi adına önemli bir unsur olarak ifade edilmiştir (Hesenli, 2010, s. 232-233). Resulzâde, Azerbaycan'ın sınırlarına ilişkin İstanbul basınına bilgi verirken özellikle işgal altında bulunan Bakü üzerinde durarak, buranın ısrarla Azerbaycan toprağı olduğunu vurgulamıştır. Bu açıklama, Bakü üzerinde emelleri olan devletlere açık bir uyarı niteliği taşımıştır. Bakü'nün Türk dünyası açısından önemli bir mesele olduğunu ifade eden Resulzâde, Enver Paşa ile de görüşerek Bakü, Karabağ ve Zengezur konularını ele almış; bu bölgelere Osmanlı Devleti'nin asker göndermesi hususunda fikir alışverişinde bulunmuştur (İmanov, 2006, s. 81-84).

Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettiğinde, bu durum Rusya ve İran tarafından hoş karşılanmamıştı. Rusya'nın tepkisi, daha çok Azerbaycan'ın stratejik konumuna ve özellikle Bakü'nün sahip olduğu petrol kaynakları ile yeraltı-yerüstü zenginliklerine dayanıyordu. Çarlık dönemi boyunca Azerbaycan'ın petrol kaynaklarını kullanan Rusya, ihtilalden sonra Bakü petrollerini yeniden ele geçirme arzusu taşıyordu. İran ise Güney Azerbaycan'ın Bağımsız Azerbaycan ile birleşmesi olasılığını öne sürerek, bu bağımsızlığa karşı çıkmış ve durumu Osmanlı Devleti'ne iletmişti (BOA, HR.SYS: 2456/29). Bolşevikler ise Bakü ve çevresinin Bağımsız Azerbaycan'ın kontrolüne geçmesini hem politik hem ekonomik çıkarları açısından kaygıyla izliyordu (Türkmen, 2018:119/235, s. 26).

Resulzâde'nin İstanbul'da, özellikle Enver Paşa ile gerçekleştirdiği görüşmelerde, Bakü'nün kurtarılmasının Azerbaycan'ın geleceği açısından son derece kritik bir öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. Hem Resulzâde'nin Bakü'nün kurtarılması ve Azerbaycan'ın geleceğinin güvence altına alınmasına yönelik girişimleri hem de Enver Paşa'nın Kafkasya'da nüfuz elde etmeye çalışan

emperyal güçlerin politik manevralarını engelleme arzusu, Osmanlı Devleti'nin Bakü'nün kurtarılmasına ilişkin askeri ve siyasi planlarını uygulama aşamasına geçmesine zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda 6. Ordu Komutanlığına gönderilen bir yazıyla, başta Azerbaycan olmak üzere Türkistan, Rusya Müslümanları ve Dağıstan'a yardım edilmesi yönünde harekât planı devreye sokulmuştur. Yapılacak yardımların etkin bir şekilde organize edilebilmesi amacıyla yönetim mekanizmaları da hızla oluşturulmuştur. İlgili yazıda, Enver Paşa kardeşi Yüzbaşı Nuri Bey ile Şevket Bey'i Dağıstan'da görevlendirmiştir. Batum Antlaşması'nın dördüncü maddesine dayanarak, Azerbaycan temsilcileri olan Resulzâde ve Hacinski Osmanlı Devleti'ne resmi bir başvuruda bulunarak askeri yardım talep etmiştir. Bu başvuru, dönemin siyasi ve askeri koşulları çerçevesinde Azerbaycan'ın içinde bulunduğu durumun ciddiyetini ve Osmanlı Devleti'nin bölgedeki etkisini yansıtan önemli bir adım olarak değerlendirilebilir (Resulzâde, 1990, s. 47-48). Resulzâde'nin Bakü'ye yönelik temaslarının yanı sıra, Gence'deki dördüncü ve beşinci hükümetlerin Başbakanı olan Nasip Yusufbeyli, Osmanlı Devleti'nin desteğini sağlamak amacıyla Naki Keykurun'u da özel elçi olarak İstanbul'a yollamıştır. Bu süreçte Enver Paşa ve Sadrazam Talat Paşa ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda gerekli yardımların sağlanacağı hususunda mutabakata varılmıştır (Garip, 1923, s. 6-7; Bal, 2010 s. 110-111). İstanbul'a giden heyet ise Naki Şeyhzamanlı ve Ömer Faik Numanzade'den oluşmaktaydı (Sarı, 2016, s. 75-100). Bu bağlamda, Batum Antlaşması'nın dördüncü maddesi ön plana çıkarılarak Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'a askeri yardım sağlamasının uluslararası hukuka uygun olduğu vurgulanmıştır. Resulzâde'nin, Gence'deki Azerbaycan Ulusal Meclisi ile sürekli temas halinde olduğu ve Bakü'ye dair detaylı bilgiler aldığı da belirtilmiştir (Yavuz, 2020, s. 396). Ayrıca, Azerbaycan Cumhuriyet hükümetinin talebi durumunda Osmanlı Devleti'nin iç düzen ve güvenliği sağlama amacıyla gerekirse silahlı kuvvetlerle destek vereceği ifade edilmiştir (Resulzâde, 1990, s. 448; BOA, HR.HMŞ.İŞO: 124-13/1). Resulzâde'nin Osmanlı Devleti nezdinde Bakü için askeri yardım talep etme girişimleri somut sonuçlar doğurmuş; bu kapsamda Enver Paşa ile görüşen General İbrahim Paşa, başta tüfek, top ve mitralyöz olmak üzere kayda değer miktarda mühimmat temin etmiştir (İmanov, 2006, s. 90). Resulzâde'nin İstanbul'da Bakü'nün kurtuluşu için Enver Paşa ile gerçekleştirdiği görüşmelerin yanı sıra, Azerbaycan hükümeti tarafından bu amaç doğrultusunda özel bir elçi atanması, Enver Paşa'yı Kafkasya projesini daha aktif bir şekilde hayata geçirmeye teşvik etmiştir. Bu dönemde bölgede etkin olan Alman, İngiliz ve Rus yayılmacı politikalarına rağmen Enver Paşa, Türk ve Müslümanların ağırlıkta olduğu Kafkas coğrafyasında Türk hâkimiyetini tesis etmenin ancak Azerbaycan hükümetinin bağımsızlığını sürdürülebilir kılmakla mümkün olacağını bilincindeydi. Özellikle Bakü'nün işgalden kurtarılmasının stratejik bir zorunluluk olduğunu tespit etmişti. Nitekim Osmanlı arşiv

belgelerinde, “Azerbaycan Hükûmet-i Cumhuriyyesi tarafından talep edilmesi durumunda, Hükûmet-i Osmaniyye kamu düzeni ve iç güvenliği sağlamak amacıyla gerekirse silah kuvvetiyle yardıma bulunacaktır” ifadesine yer verilmiştir (BOA, HR.HMŞ.İŞO: 124/13-1). Bakü’nün işgalden kurtarılması için yalnızca askeri değil, diplomatik girişimler de yoğun bir şekilde sürdürülmüştür. Örneğin, Kazan Türklerinin Milli İdare Reisi Sadri Maksudi Bey, Osmanlı’nın Moskova büyükelçisi Galip Kemalî Bey ile yaptığı görüşmede Bakü meselesini ele almıştır. Bu gelişmeler neticesinde Bakü, tüm Türk dünyasının ortak bir meselesi haline gelerek geniş çaplı bir sahiplenme sürecine girmiştir. Türk dünyası tarafından gerek diplomatik gerekse askeri düzlemde çeşitli çözüm yollarının devreye sokulduğu ve bu çerçevede siyasi-askeri faaliyetlerin sistematik bir şekilde yürütüldüğü görülmektedir (Kurat, 1970, s. 527). Bu doğrultuda, Enver Paşa, Kafkasya İslam Ordusu’nu güçlendirmek ve kesin bir sonuca ulaşmak amacıyla Nuri Paşa komutasındaki 5. Tümeni Azerbaycan’a sevk etmiştir (Türkmen, 2018, s. 32). Nuri Paşa, stratejik açıdan önemli bir konumda bulunan Gence’yi, bir mahallesi Ermeni taburunun işgali altında iken, İngiliz, Ermeni ve Rus egemenliğindeki Bakü’den önce kurtarmak için harekete geçmiştir. Önceliği bölgede bulunan Ermeni çetelerinin temizlenmesine vermiştir. Nuri Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusu, Gence’nin işgal altındaki bir mahallesi Ermeni güçlerinden arındırdıktan ve Milli Azerbaycan Hükûmeti, Tiflis’te yaklaşık 20 gün kaldıktan sonra 17 Haziran’da Gence’ye taşınmıştır. Bu gelişmenin ardından hükûmet ve Nuri Paşa, Bakü’nün işgalden kurtarılması için harekete geçmiştir. Enver Paşa’nın Kafkasya politikasında Azerbaycan şehirlerinin güvenliğinin sağlanması stratejik bir öneme sahipti. Tüm planlarını bu hedef doğrultusunda şekillendiren Enver Paşa, bu bağlamda güven duyduğu kardeşi Nuri Paşa’ya, Bakü’nün kurtarılması için özel talimatlar vermiştir. Bu süreçte, Azerbaycan Millî Hareketi’nin önde gelen isimlerinden Resulzâde de Bakü’nün stratejik önemini Osmanlı yönetimi ve Enver Paşa ile yaptığı görüşmelerde vurgulamıştır. Resulzâde, Bakü’nün Azerbaycan’ın varlığı için hayati bir öneme sahip olduğunu ifade ederek, “Bakü, Azerbaycan bedeninin başı konumundaydı; Bakü’süz Azerbaycan başsız bir cesetten farklı değildir” şeklinde güçlü bir metaforla bu durumu dile getirmiştir (Altunsoy, 2019, s. 72). Ağustos 1918’in başlarında Bakü’nün kesin olarak ele geçirilmesi için bir taarruz emri verilmiş olsa da bu ilk girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu durum hem Azerbaycan’da hem de İstanbul’da büyük bir umutsuzluk yaratmıştır. Ancak Resulzâde, umutsuzluğa kapılmak yerine umut aşılama devam etmiş, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Hacinski’ye yazdığı bir mektupla Bakü’nün kurtuluşuna olan inancını dile getirmiştir. Bu mektup, Azerbaycan’ın özgürlüğü için direnişin sürdürülmesi gerektiği yönünde moral aşılama ve umutların tazelenmesine vesile olmuştur (Türkmen, 2018, s. 39). Nihayetinde, İkinci Bakü Taarruzu başarılı olmuş ve bu süreçte İngiliz güçleri, Ermeni Bolşevikler ve

Ruslar şehri terk etmek zorunda kalmıştır. 15 Eylül 1918 itibarıyla Bakü, tamamen Osmanlı birliklerinin kontrolüne geçmiştir (BOA, HR.SYS: 2113/16-22; Yüceer, 2008, s. 351). Böylelikle Enver Paşa'nın stratejik hedeflerinden biri gerçekleşmiş ve Bakü'nün kurtuluşu, Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

4. Mehmet Emin Resulzâde'nin İstanbul'daki Diğer Siyasi ve Diplomatik Girişimleri

Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle Osmanlı Devleti ile ilişkileri yeni bir boyut kazanmış, bölgenin stratejik önemi Osmanlı desteğini gerekli kılmıştır. (Şimşir, 1995, s. 9). Mehmet Emin Resulzâde'nin daha önce İstanbul'da bulunmuş olması ve İstanbul çevresindeki yerel ilişkileri, Azerbaycan'ın taleplerinin karşılık bulması bakımından önemli bir etki sağlamıştır. Türk Ocağı çevresiyle entelektüel açıdan yakın bir ilişki kurması, bu çevreden destek almasını mümkün kılmıştır. Ayrıca, yalnızca İstanbul'daki Türkçü çevrelerle değil, Türk dünyasının bu doğrultuda faaliyet gösteren diğer temsilcileriyle bir dizi toplantı gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede, Türk dünyasının çeşitli meselelerini gündeme getirmiştir. İstanbul'da bulunduğu süre zarfında, önceden tanıştığı İran Azerbaycanlıları ile de bir araya gelmiş ve onların Azerbaycan'ın bağımsızlığından duyduğu memnuniyeti dile getirdiğini not etmiştir. İran Azerbaycanlılarının, İran'a dair umutlarının tükendiğini belirttikleri ve artık “ölü Farsları düşünmek yerine kendi düşüncelerimizi geliştirmemiz gerekir” yönünde görüşler ifade ettiklerini aktarmaktadır. Bunun neticesinde, Resulzâde İstanbul'daki güney Azerbaycanlılarla birlikte Azerbaycan ve Türkçülük bilinci çerçevesinde bir cemiyet oluşturdıklarını ifade etmektedir. Ayrıca, bu grup içerisinde bir kısmının bayram günü Türk Ocağı'nda gerçekleştirdikleri toplantılar da dikkate değerdir (İmanov, 2006, s. 85).

Osmanlı yönetimi, Batum Konferansı'nın her aşamasını yakından takip etmiş ve yeni Kafkas cumhuriyetlerinin oluşumu sürecinde Batum'daki Osmanlı delegasyonuna doğrudan rehberlik etmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığına ilişkin bilgiyi ise Batum'da bulunan Halil Bey (Menteşe) aracılığıyla edinmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyarak siyasi destek sağlanmış, bu bağlamda İstanbul'da Azerbaycan elçiliği kurulmuş ve diplomatik ilişkiler sürdürülmüştür. Bu durum, Azerbaycan'ın uluslararası alanda tanınırlığı açısından oldukça önemli bir adım olmuştur. Ayrıca, devletlerarası hukuk çerçevesinde Azerbaycan'a önemli bir diplomatik destek sağlanmıştır (Keykurun, 1998, 86-107). Osmanlı Devleti, özellikle Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne büyük bir hassasiyet göstermiştir (Ağayev, 2008, s. 151-152).

Azerbaycan'ın Osmanlı Devleti'nden talepleri; mali, eğitim, askeri ve teknik alanlarda yoğunlaşmaktaydı. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti tarafından sunulan politik ve askeri destek, Azerbaycan'ın uluslararası alandaki varlık zeminini ve meşruiyetini pekiştirme açısından büyük bir öneme sahip olmuştur. Resulzâde,

Kafkasya meselesi ve sınır konusuna ilişkin İstanbul'da düzenlenecek görüşmelere Osmanlı makamlarınca acilen davet edilmiştir. Bunun sonucu olarak, kendi ifadesine göre, bu toplantılara hazırlıksız olarak katılmış olsa da, hem sınır sorunları hem de Azerbaycan'ın ihtiyaç duyduğu diğer meseleler hakkında derinlemesine bilgilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, eksiklikleri gidermek ve ihtiyaçlara yönelik çözüm üretmek adına Azerbaycan hükümeti ile düzenli olarak iletişim içinde kalmıştır. İstanbul'daki gelişmeleri Azerbaycan'a aktarmakla kalmayıp, ihtiyaçların bir an önce bildirilmesini talep etmiş ve bu taleplerin yerine getirilmesi sürecini yakından takip etmiştir. Azerbaycan'ın Osmanlı'dan beklentileri arasında eğitim alanındaki talepler de önemli bir yer tutmuştur. Resulzâde, bu konuya ilişkin Maarif Nazırı Nazım Bey ile görüşüğünü ifade etmiştir. Ayrıca, Maarif Nazırı Nesib Bey Yusufbeyli'nin, Azerbaycan'ın eğitim ihtiyaçlarına dair detayları kendisine hızlı bir şekilde aktarıp bu gereksinimlerin teminini sağlama görevini üstlenmesi gerektiğini belirtmiştir (İmanov, 2006, s. 88). Azerbaycan Maarif Nazırı Nasib Bey Yusufbeyli, öğretmen eksikliği ile birlikte farklı ders kitapları ve eğitim materyalleri konusundaki ayrıntılı bir raporu 16 Temmuz 1918 tarihinde Resulzâde'ye iletmiştir (İmanov, 2006, s. 88; İbrahimoglu, 2014, s. 318). Bu süreçte Osmanlı Devleti, 50 öğretmenin yanı sıra ihtiyaç duyulan ders kitapları ve eğitim araçlarını Azerbaycan heyetine temin ederek Azerbaycan'ın eğitim sistemine önemli bir katkı sağlamıştır (Aydemir, 1997, s. 143). Azerbaycan'ın kurumsal gereksinimlerine yönelik olarak Osmanlı Devleti, imkânları ölçüsünde çeşitli desteklerde bulunmuştur. Resulzâde, askeri demiryolları, karayolları ile limanların bakım ve onarımlarını sağlamak için teknik yardım talep etmiş ve ulaşım ile haberleşme konularında da ihtiyaçlarını iletmiştir (BOA, BEO: 4532/339882-13; BOA, HR.HMŞ.İŞO: 124/13-3). Özellikle posta ve telgraf hizmetleri konusundaki eksikliklerin giderilmesi hususunda Osmanlı yönetiminden yardım talep eden Resulzâde, bu konunun anlaşmalara da dahil edilmesini sağlamıştır (BOA, HR.HMŞ.İŞO: 124/13-1). Ayrıca Azerbaycan'ın zabıta, polis ve jandarma teşkilatlarının kuruluşu ve işleyişine yönelik gerekli düzenlemeler için ilgili yönetmeliklerin temin edilmesini istemiş ve bu alanda da Osmanlı Devleti'nden destek sağlanmıştır (BOA, DH.EUM.LVZ: 44/2). Özellikle posta ve telgraf sisteminin kurumsallaşmasına ilişkin Resulzâde'nin talebi çerçevesinde Osmanlı Devleti farklı bir çözüm önerisi sunmuştur. Buna göre, Azerbaycan Uluslararası Posta ve Telgraf Birliği'ne kabul edilene kadar Osmanlı haberleşme teşkilatı kullanılacaktı (Şahin, 2022, s. 85). Bu adım, iki devlet arasındaki iş birliğini güçlendirdiği gibi Azerbaycan'ın modernleşme çabalarına da önemli bir destek teşkil etmiştir.

Azerbaycan'ın en acil ihtiyaçlarından biri mali konular olarak öne çıkmaktadır (BOA, MV: 212/168). Bu doğrultuda Azerbaycan, Osmanlı Devleti'nden maddi destek sağlamak amacıyla bir mali heyeti İstanbul'a

göndermiştir. Azerbaycan'ın İstanbul'a yolladığı ilk heyetten yaklaşık üç hafta sonra mali konuları görüşmek üzere başka bir heyet daha gönderilmiş ve bu heyette Selim Bey Behbutov ile Esed Bey Rüstembeyov bulunmuştur (İmanov, 2006, s. 119-124). Resulzâde'nin yakından ilgilendiği ve büyük bir titizlikle takip ettiği bu mali meseleler çerçevesinde, maliye nezaretinde önemli görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sadrazam ve Maliye Nazırı Vekili Talat Paşa ile bir araya gelinmiş, meselelerin derinlemesine ele alındığı bu toplantılar sonucunda Paşa'nın destek sözü vermesi, heyeti harekete geçiren en önemli adımlardan biri olmuştur. Bu sözün, sürecin başlatılmasına ve heyetin çalışmalarını daha planlı bir şekilde yürütmesine olanak sağladığı görülmektedir (Tanin, 1334:3459, s. 3). Görüşmelerin ardından biri açık, diğeri gizli olmak üzere iki bölümden oluşan bir antlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın geçerlilik süresi iki yıl olarak belirlenmiştir. Birinci antlaşma, ticari mal alımı şeklinde düzenlenmiş olup Osmanlı Devleti tarafından iki milyon Osmanlı lirası kredi verilmesini kapsamaktaydı. Bu borcun ödemesi ise belirli temel maddelerle yapılacaktı. Söz konusu ödemeye konu olan ürünler petrol, makine yağları, bakır gibi sanayi hammaddelerinin yanı sıra buğday, tuz, arpa, pamuk, meyan kökü ve hayvancılıkla ilgili ürünlerden oluşmaktaydı. Bu kapsamda davar, koyun gibi hayvanlar ve yün de anlaşmaya dâhildi (BOA, BEO: 4532/339882-13). İkinci antlaşma ise %5 faiz oranıyla 500 bin liralık bir kredi olarak düzenlenmiştir (BOA, MV: 212/168; İmanov 2006, s. 127). Resulzâde, bu kapsamda avans olarak verilmesi planlanan miktarın 6 ay içinde ödeneceğini ve toplam geri ödeme süresinin 10 yıl olacağını ifade etmiştir (İmanov, 2006, s. 90). Söz konusu antlaşma, Osmanlı Devleti adına İsmail Hakkı Paşa ile Azerbaycan heyetinden M. Emin Resulzâde, Esed Bey Rüstembeyov ve Selim Bey Behbutov tarafından imzalanmıştır (İmanov, 2006, s. 127). Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda, Azerbaycan'ın maliye teşkilatını düzenlemek amacıyla Bank-ı Osmani Meclis-i İdare üyelerinden Hamid Bey'in Azerbaycan'a gönderilmesine karar verilmiştir. Bu doğrultuda, Azerbaycan'ın mali yapısının geliştirilmesi ve yeniden yapılandırılmasına dair ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak hayata geçirilmiştir (Tanin, 1334:3458, s. 3).

Sonuç

Kafkaslarda ortaya çıkan sınır sorunlarını çözmek amacıyla Almanya'nın girişimiyle düzenlenen konferansa Osmanlı Devleti, Azerbaycan'ı da davet etmiş ve böylece Azerbaycan'ın uluslararası alanda tanınırlığını ve bağımsızlığının görünürlüğünü artırmada önemli bir adım atılmıştır. Bu çerçevede, Azerbaycan hükümeti Mehmet Emin Resulzâde liderliğindeki bir heyeti İstanbul'a göndermiştir. Resulzâde'nin bu heyete başkanlık etmesinin önemi, onun daha önce İstanbul çevresini iyi tanıması, Türk milliyetçi çevrelerinde bilinirliği ve Müsavat Partisi'nin önderliğinde şekillendirdiği, bağımsızlık ve Türk ulusçuluğuna dayalı bir Azerbaycan devleti anlayışı konusundaki zihinsel dönüşümüyle ilişkilendirilebilir. İstanbul'da Osmanlı makamlarıyla

gerçekleştirdiği hem heyetler arası hem de birebir görüşmelerin siyasi etkisinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Azerbaycan'ın siyasi sahnede özne haline gelmesi ve ilerici yapısıyla dikkat çekmesi, bu temasların Azerbaycan adına son derece verimli geçmesini sağlamıştır. Resulzâde'nin fikir ve uygulamaları incelendiğinde, Azerbaycan bölgesinde kalıcı bir bağımsızlık alanı oluşturma konusunda derin bir birikime sahip olduğu söylenebilir. Halk tabanını egemen sınıfların ideolojisinden soyutlayarak ön plana çıkarma isteği ve bu doğrultudaki eğilimleri, onun hem Azerbaycan'da hem de İstanbul'da önemli bir devlet adamı olarak algılanmasına zemin hazırlamıştır. Azerbaycan'ın kurumsal yapısının geliştirilmesi ve ihtiyaç duyulan maddi kaynakların temin edilmesindeki etkinliği ise dikkate değerdir. Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'a gösterdiği özel ilgiye rağmen, Resulzâde'nin Osmanlı çevrelerinde bilinirliğinin, Azerbaycan'a yönelik yardımların niteliğinde belirleyici olduğu ifade edilebilir. Kendisi, Azerbaycan ve Türklük ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmiş ve bu süreçlerde aktif bir rol üstlenmiştir. Özellikle işgal altındaki Azerbaycan şehirlerinin kurtarılması konusunda Osmanlı makamları ile Azerbaycan hükümeti arasında kesintisiz bir iletişim ağı kurulmasında öncü olmuştur. Enver Paşa ile kurduğu özel yakınlığın, Bakü ve diğer Azerbaycan şehirlerinin kurtarılmasında etkili bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Resulzâde'nin liderliği ve çabaları, yalnızca Azerbaycan'ın bağımsızlığı için değil, aynı zamanda Türk dünyasıyla ilişkilerin güçlenmesi bakımından da kritik bir önem taşımaktadır.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Mehmet Emin Resulzâde'nin İstanbul'da üstlendiği diplomatik görevler önemli bir tarihi süreci yansıtmaktadır. Ülkesinin uluslararası alanda tanınırlığını artırmak ve Azerbaycan'ın çıkarlarını savunmak açısından büyük önem taşımıştır. Bağımsızlık mücadelesindeki lider kimliğiyle tanınan Resulzâde, bu dönemde Azerbaycan'ın sesini duyurma ve Türkiye ile ilişkileri güçlendirme amaçlı birçok temas gerçekleştirmiştir. Onun çabaları, iki ülke arasındaki tarihi ve kültürel bağların kuvvetlenmesine de katkı sağlamıştır. İstanbul'da yürüttüğü faaliyetler, sadece diplomatik girişimler olarak kalmamış, aynı zamanda Azerbaycan halkının bağımsızlık mücadelesine olan uluslararası desteğin artmasını da sağlamış, Azerbaycan'ın yeni siyasi kimliğini tanıtmaya açısından büyük bir önem taşımıştır. Resulzâde, milli mücadeleye liderlik eden bir figür olarak, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesine öncelik vermiş, iki millet arasında güçlü bağların kurulması için çaba göstermiştir. Bu süreçte, İstanbul'da yürüttüğü faaliyetler, yalnızca Azerbaycan'ın tanınması amacıyla değil, aynı zamanda Kafkasya'da barış ve istikrarın sağlanması için de etkili bir zemin oluşturmuştur. Bu dönemde yürüttüğü çalışmalar, hem Azerbaycan'ın uluslararası alanda tanınmasını sağlamak hem de Türkiye ile ilişkilerin güçlendirilmesi açısından büyük bir değer taşımaktadır.

Resulzâde'nin İstanbul'daki faaliyetleri, genç Azerbaycan Cumhuriyeti için siyasi, diplomatik ve kültürel anlamda kritik bir döneme denk gelmiştir. Bu misyonun amacı, ülkesinin bağımsızlığını daha geniş bir çevreye duyurmak ve aynı zamanda Türk dünyası ile bağları derinleştirmek olmuştur. Resulzâde'nin çabaları, Azerbaycan'ın özgürlük mücadelesindeki kararlılığını uluslararası bir zemine taşımış ve Türk dünyasının dayanışmasını vurgulamıştır. Onun İstanbul'daki varlığı, Azerbaycan tarihinin bu hassas döneminde stratejik önem taşıyan bir rol oynamıştır. Onun İstanbul'daki faaliyetleri, hem cumhuriyetin dış politikası hem de Osmanlı Devleti ile kurulan ilişkiler bakımından dikkat çekici bir boyut taşımaktadır. Resulzâde, Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarını savunurken aynı zamanda Türk dünyası arasındaki bağların güçlendirilmesinde önemli bir köprü görevi üstlenmiştir. İstanbul'da gerçekleştirdiği diplomatik temaslar ve siyasi ilişkiler, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin genç yaşta bir devlet olarak uluslararası sistemde kendi yerini sağlamlaştırmaya çalıştığı bu hassas dönemde, özellikle stratejik iş birlikleri kurma anlamında kilit bir rol oynamıştır. Onun bu misyonu, sadece dönemin politikalarını değil, aynı zamanda bağımsızlığın korunması ve ulusal ideallerin hayata geçirilmesi yönündeki kararlılığı da ortaya koymaktadır. Resulzâde'nin bu süreçteki liderliği ve vizyonu, Azerbaycan tarihindeki önemli dönüm noktalarından biri olarak hafızalarda yer etmeye devam etmektedir. Onun bağımsızlık sürecine yaptığı katkılar, Azerbaycan halkının ulusal kimliğinin pekişmesine, demokrasi değerlerinin benimsenmesine ve Azerbaycan'ın uluslararası tanınırlığına büyük oranda destek sağlamıştır. Liderliği, Azerbaycan'ın özgürlük mücadelesinin temel taşlarından biri olarak tarihte yerini almıştır.

İstanbul'da yürüttüğü diplomatik faaliyetler, ülkenin uluslararası alanda tanınması ve Azerbaycan davasının savunulması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu dönemde Resulzâde, hem Azerbaycan'ın bağımsızlığını meşrulaştırmak hem de yeni kurulan devletin çıkarlarını korumak amacıyla yoğun bir çaba göstermiştir. İstanbul, Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecine girdiği ve uluslararası ilişkilerde değişimlerin yaşandığı bir dönemde stratejik bir merkez olarak öne çıkmış, Resulzâde'nin faaliyetleri için uygun bir zemin teşkil etmiştir. Resulzâde'nin diplomatik misyonu, yalnızca mevcut jeopolitik dengelere dayanmayıp aynı zamanda Azerbaycan'ın tarihi ve kültürel kimliğini vurgulayan bir söyleme odaklanmıştır. Böylece, Osmanlı elitleri ile entelektüel çevrelerden destek sağlanmaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra, dönemin karmaşık siyasi yapısı nedeniyle Resulzâde, Azerbaycan adına hem doğrudan diplomatik görüşmeler gerçekleştirmiş hem de halk nezdinde farkındalık yaratmayı hedeflemiştir. Eğitim, basın ve ulusal kimlik propagandası gibi araçlar kullanarak yürütülen bu diplomasi, Azerbaycan'ın uluslararası platformlarda tanınırlığını artırmayı amaçlamıştır.

Resulzâde'nin İstanbul'da gerçekleştirdiği diplomatik misyon kapsamında yürüttüğü çalışmalar, dönemin siyasi ve toplumsal dinamikleri açısından büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu faaliyetler, hem Türk dünyası ile uluslararası ilişkiler arasında bir köprü kurulmasına katkı sağlamış hem de bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi noktasında kritik bir rol oynamıştır. Aynı zamanda, Resulzâde'nin bu süreçte üstlendiği görevler, yalnızca diplomatik ilişkileri güçlendirmekle kalmamış; kültürel ve ideolojik bağların da pekişmesine olanak tanımıştır. Bu nedenle, onun İstanbul'daki faaliyetlerini, dönemin jeopolitik koşulları bağlamında değerlendirdiğimizde hem kısa vadeli hem de uzun vadeli etkilerinin göz ardı edilemeyecek düzeyde olduğunu söylemek mümkündür.

Resulzâde'nin görev süresi boyunca diplomatik alandaki başarılarının somut bir kazanıma dönüşüp dönüşmediği meselesi, çalışmada ele alınmış, bu inceleme kapsamında, onun özellikle İstanbul'da gerçekleştirdiği temaslar, dönemin sosyo-politik koşulları ve uluslararası ilişkiler dengesi göz önüne alındığında, ayrı bir önem arz etmektedir. İstanbul'da kurduğu bağlar ve yaptığı görüşmeler, yalnızca onun görev dönemiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda dönemin genel siyasi atmosferine ve bölgedeki güç dinamiklerine dair önemli ipuçları sunan bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu temaslar, hem bireysel hem de tarihsel açıdan derinlemesine değerlendirilmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda dönemin siyasi atmosferine de ışık tutan önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Kör hakemlik.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Tek Yazar %100.

Etik Komite Onayı: Yazar tarafından çalışmanın etik kurul iznine tabi olmadığı bildirilmiştir.

Finansal Destek: Yazar çalışma ile ilgili bir finansal destek alınmadığını bildirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar çalışma ile ilgili potansiyel çıkar çatışması bulunmadığını bildirmiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 4532, Gömlek No: 339882/13.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Levazım Kalemî (DH.EUM.LVZ), Dosya No: 44, Gömlek No: 2.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR.HMŞ.İŞO), Dosya NO: 124, Gömlek No: 13/1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (HR.SYS), Dosya No: 2373, Gömlek No: 4; Dosya No: 2456, Gömlek No: 29; Dosya No: 2372, Gömlek No: 2-105; Dosya No: 2113, Gömlek No: 16-22, Dosya No: 2457, Gömlek No: 60/1; Dosya No: 2303, Gömlek No: 4/11.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), Dosya No: 212, Gömlek No: 168.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 930-1-0-0-1-18-1

Gazete Yazıları

Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Reisi Resulzâde Mehmed Emin Beyin muharrimize beyânâtı. Vakit, 248, 26 Haziran 1334, 1.

Azerbaycan heyeti. İkdâm, 7679, 25 Haziran 1334, 2.

Azerbaycan'da maliye teşkilâtı. Tanin, 3458, 28 Temmuz 1334, 3.

Azerbaycan ve Dağıstan Murahhasları. İkdâm, 7679, 25 Haziran 1334, 2.

Azerbaycan ve Dağıstan murahhaslarıyla mülakat. Vakit, 26 Haziran 1334, 1.

Azerbaycan ve Kafkas murahhaslarıyla mülakat. Tasvir-i Efkâr, 26 Haziran 1334, 1.

Azerbaycan murahhasları. Tanin, 3459, 29 Temmuz 1334, 3.

Azerbaycan'ın Almanya hükûmetine notası. Vakit, 329, 23 Eylül 1334, 2.

Azerbaycan'ın büyük günü. Yeni Kafkasya, 1 (17), 1923, 2-3.

Batum Müzakeratı. Tanin, 3414, 11 Haziran 1334, 1.

İstanbul Konferansı, Ermeni murahhaslarının beyânâtı. Sabah, 10274, 22 Haziran 1334, 1.

İstanbul Konferansı. Tanin, 3424, 21 Haziran 1334, s.1.

İstanbul Konferansı. Zaman, 22 Temmuz 1334, 1.

İstanbul Konferansı olmayacak. Zaman, 9 Teşrin-i evvel 1334, 1.

İstanbul Konferansı, Konferans Müzakeratı. Sabah, 10267, 25 Haziran 1334, 2.

Kafkas Murahhaslarının muvasâlâtı. Sabah, 10278, 26 Haziran 1334, 1.

Kafkasya Heyât-ı Murahhasası'nın Muvasalâtı. Tasvir-i Efkâr, 2491, 20 Haziran 1334, 1.

Kafkasya Heyet-i Murahhasasının Vürudu. İkdâm, 767, 20 Haziran 1334, 1.

Kafkasya Meseleleri. Tanin, 3416, 13 Haziran 1334, 1.

M. Garip. (1923). Türklüğün büyük günlerinden 15 Eylül münasebetiyle. Yeni Kafkasya, 1(1), 6-7.

Şimali Kafkas ve Azerbaycan Heyet-i Murahhasalarının şehrimize muvasalâtı. Zaman. 83, 25 Haziran 1334, 2.

Telif Tetkik Eserler

Ağayev, M. (2008). *Kurtuluş Savaşı yıllarında Türkiye-Azerbaycan ilişkileri*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Ağayev, M. (2024). Osmanlı Devleti ile Kafkasya Devletleri Arasında Yapılması Düşünülen İstanbul Konferansına (Haziran-Ekim 1918) Gönderilmiş Azerbaycan

- Murahhas Heyetinin Faaliyeti Hakkında Bazı Değerlendirmeler. *BENGİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, ss.380-396.
- Akarslan, Z. (2022). *Azerbaycan siyasi tarihinde Fethali Han Hoyski (1875-1920)* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı.
- Akarslan, Z. (2022). Azerbaycan'da hapsedilmiş bir aydın Ahmed Bey Pepinov(1893-1938). *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 22(1), 1-19.
- Akarslan, Z. (2024). Azerbaycan'da bağımsızlığa adanmış bir ömür: Fethali Han hoyski (1875-1920). *Gazi Türkiyat*. 34, 129-149.
- Aküzüm, F. (1984). Azerbaycan istiklalinin tarihi gelişimi ve Resulzâde. *Azerbaycan Dergisi*. 33 (248), 11-19.
- Altunsoy, Y. (2019). Kafkas İslam Ordusu ve Bakü zaferi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2, 42-91.
- Amanoğlu, E. (2005). Bakü'de Ermenilerin yaptıkları soykırım (Mart 1918) ve edebiyatta yansımaları. *Karadeniz Araştırmaları*. 5, 99-107.
- Asker, A. (2015). Azerbaycan'da ulus inşasının onay aşaması (1918-1920) ve önemi üzerine bazı tespitler. *Yeni Türkiye*. 75, 536-546.
- Aydemir, Şevket S. (1997). *Suyu arayan adam*. Remzi Kitabevi.
- Bal, H. (2010). *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluş mücadelesi ve Kafkas İslam Ordusu*. İdil Yayınları.
- Balayev, A. H. (1993). *Azerbaycan Demokratik Respublikası (1918-1920-ci iller)*. *Azerbaycan Tarihi (en gedim dövrlərdən XX əsrin evvəllərinə gədər)*. Elm Yayıncılık.
- Bayur, Yusuf Hikmet. (1983). *Türk İnkılap Tarihi*. C.3. TTK Yayınları.
- Birinci Dünya Harbi'nde Bakü yollarında 5.Kafkas Piyade Tümeni* (2006). Editör: Yarbay Rüştü Türker, Yayına Hazırlayanlar: Dr. Öğ. Alb. Ahmet Tetik, Arş. Uzm. Mehmet Korkmaz. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi.
- Çağlayan, K. T. (1999). İngiliz belgelerine göre Transkafkasya'da Osmanlı-Alman rekabeti. XIII. *Türk Tarih Kongresi'ne Sunulan Bildiriler*, III/I, 4- 8 Ekim, 411-418.
- Gafarov, V. (2017). Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Kafkasya'da Osmanlı-Almanya çatışması ve Osmanlı-Alman Protokolü (23 Eylül 1918). *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 99-144.
- Hasanov, B. (2011). *Azerbaycan'da Din: Sovyetler'den bağımsızlığa hafıza dönüşümleri*. İsam Yayınları.
- Hesenli, C. (1998). *Azerbaycan Tarihi 1918-1920*. Azerbaycan Kültür Derneği.
- Hesenli, C. (2010). *Cumhuriyet dönemi Azerbaycan dış politikası (1918- 1920)*. Büyük Devletler kışkıracında bağımsız Azerbaycan (1918-1920). IQ Sanat Yayınları.
- Hesenli, C. (2010). *Cumhuriyet Dönemi Azerbaycan dış politikası (1918-1920)”. Büyük Devletler Kışkıracında Bağımsız Azerbaycan (1918- 1920*. IQ Sanat Yayınları, 227-256.

- İbrahimoglu, İsa A. (2014). Türkiye'nin Azerbaycan Halk Cumhuriyetine devlet kuruculuğu alanında yardımları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2(6), 316-321.
- İmambeyli, V. (2020). Between Tsarism and Ottomans: Russian/ Caucasian Muslims in the Writings of M. E. Resulzâde During the First World War. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 37, 205-224.
- İmanov, V. (2006). *Azerbaycan–Osmanlı ilişkileri (1918)*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- İnan, A. (1959). Manas destanı üzerine notlar. *Belleten*, 8(7), 125-159.
- İvanov, V. (2003). *Ali Merdan Topçubaşı (1865-1934) lider bir aydın ve bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin temsili*. Boğaziçi Üniversitesi Yayını.
- Keykurun, N. (1998). *Azerbaycan istiklal mücadelesinden hatıralar (1905-1920)*. İlke Kitabevi Yayınları.
- Kılıç, S. (1998). *Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu, Brest-Litovsk Barışı ve Müzâkereleri (22 Aralık 1917-3 Mart 1918)*, Dergâh Yayınları.
- Kuku, C. (2019). *Bolşevik Komiseri Stephan Şaumyan'ın Bakü'deki faaliyetleri (1917-1918)*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Aydın.
- Kurat, Akdes N. (1970). *Türkiye ve Rusya XVIII. yüzyıl sonundan kurtuluş savaşına kadar Türk-Rus ilişkileri (1798-1919)*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Mehman, A. (2006). *Milli Mücadele yıllarında Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri*. [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mehmet Emin Resulzâde. (1928). *Kafkasya Türkleri*. Türk Yılı, İstanbul, 474-552.
- Mehmetzade, Mirza B. (1991). *Milli Azerbaycan hareketi*. Azerbaycan Kültür Derneği.
- Mirişli, E. (2021). Tarix. *Türküstan Dergisi*, 7.
- Nəsibli, N. (2011). *Azərbaycan Demokratik Respublikasının xarici siyasəti*. Qanun Nəşriyyatı.
- Qafarov, Vasif. *Batum Konfransında Erməni Dövlətinin Yaradılması və İrəvanın Ermənilərə Verilməsi Məsələsi*. Bakı: Hərbi Nəşriyyat, 2024.
- Qasimov, Niyazi. (2017). Paris Barış Konferansında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti nümayende heyetinin çalışmaları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 4(11), 76-100.
- Resulzâde, Mehmet E. (1990). *Azerbaycan Cumhuriyeti (Keyfiyet-i teşekkülü ve şimdilik vaziyeti)*. Haz. Akpınar, Yavuz. Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.
- Resulzâde, Mehmet E. (1993). *Kafkasya Türkleri*. Haz. Akpınar, Yavuz, Yıldırım, İrfan Murat, Çağın, Selahattin. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*.
- Sarı, M. (2014). *Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)*. Türk Tarih Kurumu.
- Sarı, M. (2016). Kafkas murahhaslarının İstanbul seyahati ve Kafkasya Cephesi (1918). *Kafkasya Çalışmaları*, 1(2), 75-100.
- Sezgin, S. (2021). Türk Yurdu dergisinde Rusya Türkü yazarlar, fikirleri ve Türklüğe katkıları. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 10(2), 297-321.
- Sürmeli, S. (2001). *Türk-Gürcü ilişkileri (1918-1921)*. ATAM.

- Swietochowski, T. (1988). *Müslüman cemaatten ulusal kimliğe Rus Azerbaycanı:1905-1920*. Bağlam Yayınları.
- Şahin, E. (2002). *Türkiye ve Maverâ-yı Kafkasya ilişkileri içerisinde Trabzon ve Batum konferansları ve antlaşmaları, 1917-1918*. TTK Yayınları.
- Şahin, Enis. (2022). Osmanlı'nın 'unutulmuş son diplomasi' zaferi: Batum Antlaşmaları (4-8 Haziran 1918). XVIII. *Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*. 1-5 Eylül 2018, 8, Türk Tarih Kurumu Yay., 79-98.
- Şimşir, S. (1995). *Mehmet Emin Resulzâde'nin Türkiye'deki hayatı, faaliyetleri ve düşünceleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Türkmen, Zekeriya. (2018). 100. yılında Kafkas İslam ordusunu yeniden hatırlamak Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı ordusunun son savaşı: Gence'den Bakü'ye zafer yürüyüşü. *Türk Dünyası Araştırmaları*. 119 (235), 23-48.
- Yaqublu, N. (2018). *Cümhuriyyət qurucuları*. Nurlar Nəşriyyat.
- Yavuz, Resul. (2020). Bağımsızlığının ilanından sonra Azerbaycan heyetlerinin İstanbul'daki faaliyetleri ve bu faaliyetlerin Osmanlı basınındaki yansımaları. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. 28, 371-400.
- Yılmaz, Reha. (2008). *Birinci Dünya Müheribesinin başlangıcında Osmanlı Devletinin Qafqas siyaseti*. Azerbaycan Xalq Cümhuriyyəti ve Qafqas İslam Ordusu.
- Yüceer, N. (1996). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan ve Dağıstan harekâtı*. Genelkurmay ATASE Başkanlığı.
- Yüceer, N. (2002). I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan ve Dağıstan'a askeri ve siyasi yardımları. *Türkler Ansiklopedisi*, 12, Yeni Türkiye Yayınları, 409-433.
- Yüceer, N. (2008). *Qafqas İslam Ordusunun Bakı şəhərini azad etməsi*. Azerbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Qafqas İslam Ordusu. Qafqas Universiteti.

EXTENDED SUMMARY

The diplomatic mission of Mehmet Emin Resulzade in Istanbul (June-October 1918) constitutes a significant episode in the early diplomatic history of the Azerbaijan Democratic Republic (ADR). Following the Batumi Treaty signed in June 1918 between the Ottoman Empire and the newly established republics of the South Caucasus, Azerbaijan sought to consolidate its political sovereignty, address unresolved territorial disputes, and secure external support to ensure its survival. However, the nascent state faced considerable political, economic, and security challenges, primarily stemming from the occupation of Baku by Bolshevik and Armenian forces, the geopolitical ambitions of regional and global powers, and the fragile administrative structure of the newly formed government.

The core research problem of this study centers on Resulzade's diplomatic engagements in Istanbul within the broader geopolitical context of World War I and post-imperial transformations in the Caucasus. Specifically, this research examines how his diplomatic initiatives contributed to the formation of Azerbaijan's foreign policy, shaped Ottoman-Azerbaijani relations, and played a decisive role in securing military and economic assistance for Azerbaijan at a critical historical juncture.

The primary objective of this study is to analyze the strategic significance of Resulzade's diplomatic mission in Istanbul and its implications for the state-building process of Azerbaijan. The specific aims include:

- Investigating the role of Resulzade in establishing official diplomatic relations between the Ottoman Empire and the ADR.
- Evaluating the effectiveness of his negotiations in securing military assistance, particularly regarding the liberation of Baku.
- Assessing Azerbaijan's diplomatic strategies in navigating the complex geopolitical landscape of the Caucasus, characterized by competing Ottoman, German, Russian, and British interests.
- Examining Resulzade's intellectual and cultural contributions to the promotion of Azerbaijani national identity within the Ottoman political and academic circles.

This study employs a historical research methodology based on a qualitative analysis of primary and secondary sources. Ottoman archival records, diplomatic correspondences, official government documents, and contemporary newspaper articles serve as the foundational materials for this investigation. The study further incorporates content analysis of Resulzade's letters to the Azerbaijani government, providing first-hand insights into his diplomatic efforts, strategic priorities, and challenges encountered in Istanbul. In addition, relevant scholarly works on Azerbaijan-Ottoman relations and World War I diplomacy in the Caucasus have been critically analyzed to contextualize Resulzade's mission within broader historical frameworks.

The findings of this study underscore the pivotal role of Resulzade's diplomatic mission in shaping Azerbaijan's foreign policy and securing vital military and political support. His engagements with high-ranking Ottoman officials, particularly Enver Pasha and Talat Pasha, resulted in the deployment of the Caucasus Islamic Army, commanded by Nuri Pasha, which played a decisive role in the liberation of Baku in September 1918. The study reveals that Resulzade effectively leveraged Ottoman-Azerbaijani historical and cultural ties to strengthen bilateral cooperation, framing Azerbaijan's independence as a continuation of the broader Turkic political and cultural struggle.

Beyond military considerations, Resulzade's mission encompassed economic, educational, and administrative dimensions. He sought Ottoman assistance in addressing Azerbaijan's infrastructural deficiencies, institutionalizing state mechanisms, and fostering intellectual exchange between Azerbaijani and Ottoman scholars. His efforts also extended to countering German and Russian diplomatic maneuvers that sought to curtail Ottoman influence in the region. The study finds that while Ottoman authorities demonstrated strategic interest in Azerbaijan, their commitment to long-term military and political support was constrained by the empire's deteriorating position in the final months of World War I.

Moreover, Resulzade's diplomatic activities in Istanbul reflected a broader intellectual engagement with Turkish nationalist and Pan-Turkist movements of the period. He actively contributed to discussions on Turkic unity and Azerbaijan's place within the Ottoman geopolitical vision. His writings and speeches played an instrumental role in garnering support from the Ottoman press and intellectual circles, reinforcing Azerbaijan's legitimacy as an independent political entity.

Resulzade's diplomatic mission in Istanbul represents a critical juncture in Azerbaijan's early diplomatic history, demonstrating the interplay between military strategy, political

negotiation, and cultural diplomacy. His successful negotiations with Ottoman authorities directly facilitated Azerbaijan's immediate military objectives, particularly the recapture of Baku, while simultaneously positioning Azerbaijan within a broader transnational Turkic political framework.

This study contributes to a deeper understanding of Azerbaijan's early statecraft by highlighting the multifaceted nature of diplomacy in the post-imperial period. It underscores the role of individual agency in shaping foreign policy and demonstrates how Azerbaijan's political leaders navigated the volatile geopolitical landscape of the early 20th century. Resulzade's diplomatic mission in Istanbul thus remains a significant case study in the broader discourse on nation-building, international recognition, and the role of transnational political networks in shaping modern statehood.

EKLER

Tasvir-i Efkâr, no 2491, 21 Haziran 1334/11 Ramazan 1336, s. 1

Tasvir-i Efkâr, no 2492, 21 Haziran 1334/12 Ramazan 1336, s. 1.

Tasvir-i Efkâr, no 2492, 21 Haziran 1334/12 Ramazan 1336, s. 1.

“Batum’da Hükümet-i Osmaniye ve Cenûb-i Kafkasya murahasaları sulh müzâkerâtı icrâ ederken”
Tasvir-i Efkâr, no 2491, 21 Haziran 1334/11 Ramazan 1336, s. 1

“Kafkasya Heyât-ı Murahhasası’nın Muvasalatı”,
Tasvir-i Efkâr, no 2491, 20 Haziran 1334, s. 1

